

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

DİNÎ YAŞANTIDA İNZİVA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hakan ZAFER

**Enstitü Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı: Din Psikolojisi**

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Sezai KÜÇÜK

EYLÜL – 2007

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DİNÎ YAŞANTIDA İNZİVA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hakan ZAFER

Enstitü Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı: Din Psikolojisi

“Bu tez 26/ 09/ 2007 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

_____
Jüri Başkanı

_____
Jüri Üyesi

_____
Jüri Üyesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Hakan ZAFER

26.09.2007

ÖNSÖZ

Yalnızlık, insanın diğer duygularını henüz tecrübe etmeden kendini içinde bulunduğu bir durumdur. İlk insanın yaratıldığı anda yalnızlığı tanımış olması bu duygunun köklerinin ne denli derinlerde ve eski olduğunun işaretidir.

Yalnızlık, her zaman insanın etrafında kendi cinsinden birilerinin olmaması anlamına gelmez. Özellikle modern toplumun şiarı haline gelen yalnızlaştırmanın görünümü bizim anladığımız manada yalnızlıktan çok farklıdır. İçe dönük insan tipi üzerine kafa yormuş Jung'a göre ise yalnızlık; insanın çevresinde kimsenin olmaması demek değildir. Öyle ki insan, kendinin önemseydiği şeyleri başkalarına ulaştıramadığı ya da başkalarının olanaksız bulunduğu bazı görüşlere sahip olduğu zaman da kendisini yalnız hisseder.

Ünlü şair Orhan Veli yalnızlık şiirinde yalnızlığın ağırlığını şöyle ifade eder.

'Bilmezler yalnız yaşamayanlar, Nasıl korku verir sessizlik insana; İnsan nasıl konuşur kendisiyle; Nasıl koşar aynalara, bir cana hasret, bilmezler.'

İşte bu çalışmada yalnızlığın nitelikli bir türü olan inziva üzerinde durulacaktır. Sebepleri ve sonuçları göz önüne alınarak incelenecek olan konunun dini yönüne değinilerek, inzivaya tarihte yaşanmış ve hâla yaşanan bazı örnekler verilecektir.

Psikolojik içeriğe sahip olan konumuz, bu yönüyle C. G. Jung'un "içedönüklük" olarak isimlendirdiği kişilik yapısı nazara alınarak işlenecektir. Bu bölümde Jung'un görüşleri yüzeysel bir tercüme yerine konunun ehli bir akademisyenin tercümesinden alınarak verilmiştir. Fenomenolojik yaklaşımla inziva fenomeni ele alınarak bu esnada kullanılan kavram ve olgular üzerinde kısaca durulacaktır.

Bu çalışma esnasında katkılarını esirgemeyen hocalarım Doç. Dr. Vahit İMAMOĞLU ve Yard. Doç. Dr. Sezai KÜÇÜK'e şükranlarımı sunar, verdikleri destekten dolayı başta eşim ve çocuklarım olmak üzere aileme de teşekkürü bir borç bilirim.

Hakan ZAFER

26.09.2007

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
TABLO LİSTESİ.....	iv
RESİM LİSTESİ	v
ÖZET	vi
SUMMARY	vii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: PSİKOLOJİK YÖNDEN İNSAN VE İNZİVA	6
1. 1. Psiko-Sosyal Açıdan İnziva	6
1. 2. İnsanın Psikolojik Özellikleri	7
1. 2. 1. C. G. Jung'un İçedönüklük Yaklaşımı ve İnziva.....	8
1. 2. 1. 1. Jung'un Arketipleri	11
1. 2. 1. 2. Dört Fonksiyon	12
1. 2. 1. 3. Jung'a Göre İnsan Tipleri	13
1. 3. İnzivaya Fenomenolojik Yaklaşım	20
1. 3. 1. Dağ	21
1. 3. 2. Mağara	22
1. 3. 3. Yemek	23
1. 3. 4. İnziva ve Sayı	23
1. 4. İnziva Örnekleri	24
1. 4. 1. Ashab-ı Sebt	25
1. 4. 2. Aynaros Rahipleri	26
1. 4. 3. Tahannüs ve İtikaf	28

1. 4. 4. Ahmed Yesevî	29
1. 4. 5. Gazzali	31
BÖLÜM 2: BAZI DİNLERDE VE İSLAM'DA İNZİVA	34
2. 1. Hinduizm'de İnziva	34
2. 2. Jainizm'de İnziva	36
2. 3. Hıristiyanlıkta İnziva	37
2. 4. İslam'da İnziva	49
2. 4. 1. Halvet	44
2. 4. 2. Celvet	46
2. 4. 3. Uzlet	47
2. 4. 4. Çile.....	49
2. 5. Dinlerde İnziva Karşılaştırması	49
SONUÇ	51
KAYNAKÇA	54
ÖZGEÇMİŞ	57

KISALTMALAR

Hz.	: Hazreti
DÍA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Bk.	: Bakınız
Mad.	: Maddesi
Çev.	: Çeviren
c.	: Cilt
v.b.	: Ve Buna Benzer

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Bilincin Dört Fonksiyonunun Birbiriyle İlişkisi.....	13
Tablo 2: Jung'un Sekiz Kişilik Tipi ve Gölge Durumları.....	20

RESİM LİSTESİ

- Resim 1:** Aynaros Yarımadasının Ünlü Stavronikita Manastırı..... 26
- Resim 2:** Ahmed Yesevî Külliyesi..... 29
- Resim 3:** Ahmed Yesevî'nin Yer Altındaki Çilehanesinin Planı ve Kesiti..... 30
- Resim 4:** Şam Emeviye Camii ve Gazzali'ye İnzivası Süresince Mekan Olmuş Meşhur
Minaresi..... 31

Tezin Başlığı: Dinî Yaşantıda İnziva

Tezin Yazarı: Hakan ZAFER

Danışman: Yard. Doç. Dr. Sezai KÜÇÜK

Kabul Tarihi: 26. 09. 2007 **Sayfa Sayısı:** VII (ön kısım) + 88 (tez) + 9 (ekler)

Anabilimdalı: Felsefe ve Din Bilimleri **Bilimdalı:** Din Psikolojisi

Yalnızlık, insanların hayat içerisinde belli aralıklarla karşılaşabilecekleri bir durumdur. İnsanı inzivaya yönelten kimi nedenler insanın dış dünyasından kaynaklansa da kimi de kendi tercihleriyle meydana gelir. Bu çalışmada, insanda inziva eğilimleri meydana getiren bu sebepler ele alınarak psiko-sosyal etkileri üzerinde durulacaktır.

Uzleti seçme sebepleri kadar uzlettin neticeleri de önemlidir. Sadece sebep-sonuç tesbiti yapmakla kalmayıp, sonuçlar psikolojik yönden tahlil edilmiştir.

Bu nedenle inzivanın insanlar tarafından algılanışını, başta İslam dini olmak üzere bazı dinlerin inzivaya yaklaşımı incelenerek, tahlile değer örnekler üzerinde durulacaktır.

Konunun psikolojik yönü, bu bilim dalının önde gelen isimlerinden ve bu konuyu belirli bir disiplinde ele alarak kendine ait “Analitik Psikoloji” adı altında bir alt bilim dalının oluşmasına sebep olmuş C. G. Jung’un görüşleri ışığında ele alınacaktır.

İnzivanın fenomen yönüyle de belirli bir çerçeveye sahip olması, ilgili kavram ve kültürlerin de üzerinde durmayı gerektirmiştir.

Konu bir giriş ve iki bölüm halinde ele alınmış olup, insan hayatında yalnızlık düşüncesinin bir yenilenme olarak algılanabileceği, aslolanın insanı sosyalleştirme olduğu, sağlıklı bir sosyal hayat için insanın kendisiyle baş başa kalmasının onu bu hayata hazırlayacağı sonucuna ulaşılmıştır. Böyle bir durum değişikliğinin toplum içinde olmaktan ve toplumun tasvip etmediği yönlerinden sıkılan insanı rahatlatacağı anlaşılır. Dindarlarda görülen ve dini duyguların yönlendirmesiyle ortaya çıkan inzivaların ise ruhun durulması ve olgunlaşması arzusuyla yapıldığı anlaşılır.

Anahtar kelimeler: İnziva, Halvet, İçedönüklük

Title of the Thesis: Loneness in religious life
Author: Hakan ZAFER Supervisor: Assist. Prof. Dr. Sezai KÜÇÜK
Date: 26. 09. 2007 Nu. of pages: VII (pre text) + 88 (main body) + 9 (appendices)
Department: Philosophy & Religious Studies Subfield: Religious Philosophy
<p>Loneness is one of the situation human faces in some cases. It has physical and spiritual causes. In the theses; these causes and physic-social affects are discussed.</p> <p>The product of hermit's loneness is as much important as cause of choosing loneness. Because of that it is targeted not only figuring out the cause and affect but also analyzing the affect by psychological aspect.</p> <p>In this thesis; human perceive of loneness, religious approach to loneness especially by Islam and examples to analyze loneness better are mainly focused.</p> <p>Psychological aspect of this topic will be discussed with the reference of C.G. Jung who organized the related topics and started "Analytical Psychology" science.</p> <p>Also loneness was discussed by phenomenon logic aspect. It required focusing on related concept and cultural values.</p> <p>The article consists of one introduction and two body parts. In conclusion loneness is another way of renovation. Actually the ideal way of surviving life is living in community. Loneness in particular time period improves the adoption of human to community. Loneness for a particular time relaxes people who are bored from the community's inappropriate behavior. Religious persons prefer loneness to purify their spirits and make their sprite much more mature.</p>
Keywords: Loneness, Halvet, Introversion

GİRİŞ

1. Çalışmanın Amacı

Psikolojik durumların ayrıcalıksız cereyan etmesi bazı durumlarla her insanın karşı karşıya kalabileceği anlamına gelir. Sebepleri farklılık arz etse de aynı durumu yaşayan farklı insanların çözüm yolları ortak olabilir. Bu nedenle genel psikolojik yaklaşımla ele alınan daha doğru olduğu yalnızlıkla ilgili din psikolojisinin sahasına giren inzivanın sebepleri araştırılarak bu sebeplere dayanan sonuçların analizinin yapılması gerekmektedir.

Dindar kişiliklerin inziva tercihleri var mıdır, varsa sebepleri neler olabilir sorularının yanıtını aramaya yönelik bu çalışmada sonuçların da önemini tartışılmaz olduğu vurgulanmıştır. “İdeal yalnızlık düşüncesinin gerekliliği ve faydası” savı etrafında şekillenecek olan bu sonuçların ortak özellikler taşıdığı hatta aynı sonuçları veren inzivalarda sebeplerin de benzerlik gösterdiği üzerinde durulacaktır.

2. Çalışmanın Önemi

Her ne kadar kendisini sosyal hayattan soyutlamaya çalışsa da insan istidat ve kabiliyetleri cihetiyle toplum içinde yaşamaya yatkın var edilmiştir. Varlığının gereği olan dünyevî ameliyeleri gerçekleştirebilmesi için gerekli olan sosyalleşme süreci, dindar kişiliklerde ibadet hayatının da olmazsa olmazları arasındadır. Bu pencereden bakıldığında İslam dinin temelde beş şartının biri hariç (kelime-i şehadet). diğerleri ancak sosyal bir ortamda yerine getirilebilecek kurallardır. Her iki yönü itibariyle de lüzumu ortada olan bu ihtiyacın yerine getirilebilmesi için oluşturulacak bilgi düzeyi, bu süreçte dindarların yararına olacaktır. Yalnızlık eğilimi gösterme durumu karşısında dini kaygılar taşıyan fakat dünyevî bir nedeni olan kişiliklerin, bu kaygılardan uzak kimselerle aynı duyu ve duygu düzeyinde olmaları beklenilemez. Mesela, inziva sebebi olarak görebileceğimiz yaşlılık sendromlarının dini inançları olan ve olmayan iki kimsede farklı cereyan etmesi gibi...

Sadece sebep ve sonuçların tespiti ile yetinmek durum tespitinden, vakayı haber etmekten öteye geçemez. Fakat bu sebep sonuç ilişkisini doğru değerlendirme, gerekli ikinci bir adım olabilecek tedavi ve giderme yöntemlerine zemin hazırlamış olacaktır. İşte tam burada yalnızlıkların doğru değerlendirilmesi için ayrıştırmayı da doğru yapmak gerekir. Yaşanabilen her yalnızlığı inziva saymak sonderece yanlış sonuçlar verir. Sebeplerinin analizi ile sınıflandırılacak olan bu olgunun sonuçları da buna göre daha doğru olacaktır. Elde edilmiş doğru neticeler –varsa- ortadaki problemlerin çözümü için de en evvel ihtiyaç duyulacak bilgilerdir.

3. Çalışmanın Yöntemi

Bunlar göz önüne alındığında, konunun ana hatlarını belirleme, sebep ve sonuçları tespit ve değerlendirme gibi teorik çalışmaların yöntemleri uygulanacaktır. Kavramlara (logos) yaklaşım ve analiz yöntemiyle inziva ile yan yana gelebilecek kavramlar üzerinde durulacaktır. Konuyla ilgili nitelik taşıyan kavram ve kültler Fenomenolojik olarak değerlendirilecektir.

Din psikolojisinin en tabii alanı olan dinlerin, insan hayatındaki tesirini inziva kavramı açısından ele alarak, Hıristiyanlık'ta, Hinduizm'de, Jainizm'de ve de İslam'da nasıl bir algılanışın var olduğuna bakılacaktır.

Aynı durumlarla karşılaşan farklı kimselerin aynı sonuçlara varmasından hareketle inziva ve yalnızlıkla alakalı ortak sezginin ne olduğu üzerinde durarak konunun ele alınmasına gayret edilecektir. İnziva deneyiminde bulunan insanların bu tecrübelerini tarih boyunca kendilerinde saklı tutmaları ortak sezgi yönteminin bu türlü çalışmalardaki önemini artırır. Her hangi bir sebeple bir süre yalnızlık yaşamış insanın duruşu bizde olayın içine kendini dahil ederek düşünmeyi sonuç verir. Tecrübe eden başkası olmasına rağmen "ortak" sezindiğimiz yalnızlığın ne sonuçlar doğurabileceğini az-çok bilebiliriz.

Psişik durum göz önünde bulundurulursa insanı, fillerini icra etmeye yönelten güçlerden sıyrılmış düşünmek zordur. İnziva gibi bir eylemin hareket ettiricisi libidinal enerjinin bilinmesi de bu eğilimde bulunan insanı daha iyi tanımaya yarayabilir.

İlmî bir disiplinin en temel prensibi olan objektivite gereği, dinlerin uygulamaları veya din müntesiplerinin uygulamaları arasında bir değer tartışmasına girilmeden, din psikolojisinin çıkarımlarına uygun değerlendirmeler yapılacaktır.

4. İnzivaya Genel Bakış

Yalnızlığın birden fazla türü vardır. Bu çalışmada ana konu inziva olsa da inzivaya benzeyen bir çok yalnızlıktan bahsetmek mümkündür. İnsanlar sosyal çevreye alışamamaktan, yabancı kalmaktan, yaşlılıktan, iş yoğunluğundan ve daha birçok nedenden dolayı yalnızlık çekebilir. Yalnızlık ve tek başına olmak birbirinden farklı, tamamen ayrı durumlardır. Bu iki durumun iradi olup olmaması en önemli farklarıdır. "Nitelikli bir yalnızlık" olan inziva, bilinçli bir tercihtir. Hapishane veya sürgün hayatı yaşama gibi yalnızlıklar inziva parantezine alamayacağımız yalnızlıklardandır. İradeye göre sınıflandırılması gereken inzivada iradesiz bir tercih yoktur. Mesela, belirli yaşlarda vücudunda istemediği değişiklikleri gören ergenlerin

içine kapanması, rahatsız edilebilir endişesiyle evinden çıkmaması gibi tercihler inziva kapsamındadır (Özelsel, 2005: 156). Pozitif yönü düşünülürse, kişinin kendini yenileyebilmesi ve bireysel aktivitelerine zaman ayırabilmesi için tek başına kalma ve kendine zaman ayırabilmesi insanı mutlu ve huzurlu yapabilir (Özelsel, 2005: 155). İşte ideal olan inzivada, insanın istediği zaman yalnız kalabilmesi, istediğinde de yalnızlığından sıyrılıp diğer insanlar arasına karışabilmesi vardır.

Konumuzla ilgili olarak sayabileceğimiz ilk inziva çeşidi dini duygu ve düşüncenin kaynağı olduğu inzivadır. Bu bir mekâna kapanma olarak gözüktüğü de ruhun olgunlaşması ve kemale erme adına tasavvufi anlayışta bir yol haritasıdır (Özelsel, 2005:11).

Disfori (neşesizlik) ve hatta dünyaya dönük ilgi kaybı da inzivaya sebep olabilir. Depresif hastalık ve disfori, kültürlere göre farklı biçimlerde yorumlanır ve farklı sosyal gerçeklikler olarak tezahür eder (Özelsel, 2005:156).

Sosyal nedenlerin sebep olduğu inzivalar da vardır. İnsanların yaşadığı ülke ve yörelerin sosyalleşme sürecini etkilediği ortadadır. Mesela, gelişmemiş ülke insanların ortak özelliklerinden biri somatik yakınmalarını bir beden dili olarak kullanmalarındadır. En küçük moral bozukluğunu, toplumsal veya idari baskıyı insan bedeninde ifadeye gerek duymadan okumak mümkündür. Bu türlü durumlarda bedenen uzaklaşma bir tepki olarak kullanılabilir.

Görülen sosyal baskıların ve endişelerin de sebebiyet verdiği inzivalar vardır. Örnek olarak, Güney Vietnam'ın efsanevî liderlerinden Diem Hue, Fransız müstemlekesinin yönetiminde birkaç yıl çalışmış sonra istifa etmiş, bundan sonraki yirmi yılını kendi ülkesinde (ya da yurt dışında- Amerika- sürgünde) inzivaya çekilmiş bir bilim adamı olarak geçirmiştir. İnsanın içine düştüğü adaletsizlik, yas, başarısızlık ve mutsuzluk gibi toplum içinde yaşadığı üzücü durumlardan yakınması ve bu içinde yaşadığı toplumdaki kendini soyutlaması psikiyatrik şikâyetlerle örtüşür. Batılı ülkeler dışındaki ülkelerdeki depresyon oranlarındaki artış baskılara ve modernizasyon sorunlarına bağlı olabilir. Depresyon belirtilerinde de belirgin farklılık gözlemlenebilir. Nitekim intihar oranı, üçüncü dünyada düşüktür.

Çeşitli Pasifik ada kültürlerinde toplumlar modernizasyon sorunuyla karşılaştıkça intihar oranlarının yükseldiği görülmüştür. Bundan hareketle insanda yalnızlık eğilimine sebep olarak modernizasyon ve teknolojik gelişmeler de gösterilebilir. Bazı ihtiyaçlarını teknolojik gelişme sebebiyle insansız ve mesafe kat etmeden giderebilen kişi farkında olmadan bir yalnızlığı tercih etmiş olur.

Coğrafi farklılıkların insan psikolojisi üzerindeki etkisi tartışılan bir konudur. Yaşadığı

ortama kayıtsız kalamayacak insanın, ortamın bazı yönlerinin psikolojisinde meydana getirdiği tahribatla içine kapanması bir başka yalnızlık türüdür.

Jung'a göre yalnızlık, insanın çevresinde insan olmaması demek değildir. İnsan kendisinin önemseydiği şeyleri başkalarına ulaştıramadığı ya da başkalarının olanaksız bulduğu bazı görüşlere sahip olduğu zaman kendisini yalnız hisseder.

Bir kimsenin, sevmediği veya sevilmediği insanlar arasında kendini yalnız hissetmesi normal bir durumdur. Hoşlanmadığı olaylara tepki duyup kendini geri çekmesi ve içine kapanması da anlaşılabilir bir davranıştır. Fakat bu durumun sürekli olması ve her koşulda sürmesi psikolojik bir bozukluğa işarettir. Fiziksel yalnızlık, uzun sürdüğünde insanı toplumsal hayatın dışına itebilir. Uzun süre toplumdan ayrı yaşamış insanlar, yeniden sosyal yaşama girmede uyum sorunları yaşayabilirler.

Çok korkulan yalnızlık türlerinden biri de, yaşlılık döneminde yalnız kalmaktır. Orta yaşa gelene dek enerjilerini eğitim, kariyer gibi dış dünyanın unsurlarına çeviren fertler bu dönemde bir şaşkınlık yaşayabilirler. Artık dışadönük değerler önemini yitirmeye başlar. Bu aynı zamanda bir boşluğa da neden olabilir.

En önemli inziva türlerinden biri de tepkisel duruş inzivalarıdır. Yaşadığı toplumu ve içinde yaşananları benimsemeyen kimseler üstesinden gelme gayretlerinin boşa çıkması sebebiyle sosyal hayatla olan bağlarını kesip insanlardan uzaklaşabilirler.

BÖLÜM 1: PSİKOLOJİK YÖNDEN İNSAN VE İNZİVA

1. 1. Psiko-Sosyal Açıdan İnziva

Sosyal bir varlık olan insanın ruhi tecrübelerini de toplum içinde yaşaması ve bu tecrübelerle iten sebeplerin bazılarının toplum kökenli olması kaçınılmazdır. Dindar fertlerin toplum içindeki psikolojik durumu ise din psikolojisinin konusudur. İnziva da bu durumlardan sadece biridir. Bu bilim dalı inziva ile ilgili de sonuçları kıymet ve geçerlik hükümlerine sapsızan yapmalıdır (Egemen, 1952:20). Bu tarz belirli dinî yaşanışların cereyan tarzlarıyla ruh hayatının umumî akış içine nasıl yerleştiklerini de ele alıp araştırmak, diğer taraftan dindarlığın fert ruhundaki gelişimi izlemek de din psikolojisinin görevidir (Topçu, 1995:12). Dinî yaşanışın ruhî strüktürünü kavramak, dinin fert ruhundaki tecellisini, sübjektif cephesini araştırmak, dinlerin ferdî ve sosyal yaşam ve davranışlar üzerindeki tesirleri bu kapsamdadır (Egemen, 1952:19-20).

Ferdin toplum içinde yaşadığı hallerden Tasavvufî hal diyebileceğimiz dinî ayin, erkân ve tezahürleri psikolojik sebeplere bağlamak mümkündür. Vecd, istiğrak, riyazet, çile, itikâf, seyr ve sülük, terk, inziva ve uzlet bu hallerin başlıca bir kaçıdır. Bu haller tarikatlar dışında olduğu kadar, tarikat içinde olan bütün İslamî tezahür ve ayinler, psikolojik kökenlere dayandırılabilirler sürece, din psikolojisinin, hususiyle İslâm dini psikolojisinin araştırma mevzuları meydana gelmiş olur (Egemen, 1952:20). Jung'a göre, psikoloji dini birçok kişiyi ilgilendiren psikolojik niteliği olan bireysel bir olgu olarak ele almak zorundadır. Dinle, insanın iç dünyasında dinle ilgili ne olup bittiğini anlama için ilgilenmelidir. Dinî tecrübe ile ilgilenecek bir disiplin bireyin sübjektif dünyasına derinlemesine bilgi edinmek için önemli katkılar sunacaktır (Sambur, 2005:147).

Toplum içinde yaşayan insan için bazen bedenî hayat ile ruhî hayat ikiliği söz konusudur. Birisi bencil tutkuları ifade eder, diğer geldiği ulûhiyete özlem duyar. İşte bu ikiliği ortadan kaldırma için dindar kişinin bulduğu çözümler olan uzaklaşma, inziva ve çile çekme; mistiğin bu yolda yürüyüşüne engel olan bütün bedenî ve iradî güçleri yıkıp ruhunu ilahî varlığa yaklaştırmanın bir yolu olarak algılanmıştır (Topçu, 1998:158). Bu algı zamanla yıpranarak suiistimallere sebebiyet verebilir. Dinî hayat, psikolojik temellerinden tamamen sıyrılırsa ve taklide düşerse mitoloji din yerine gezer, dinde aşkın yerini, bunaltıcı, daraltan ve esasında kibirden başka bir şey olmayan taassup tutar. Dinî görünen yaşayış, ahlaktan uzaklaşır, dinin ruhu ortadan kalkar. Dinin bütününüyle hâkim olduğu âlem, psikolojik dünyamızın en derin tabakasıdır (Topçu, 1995:20).

Bazan yalnızlıktan maksat bilinçte bir genişleme olmasıdır. Tefekkür, murakabe ve sabır, insanın bu iç yolculuğunda ona eşlik eder. Günlük hayat dikkatle yaşanır. Kişi günlük hayatının ayrıntılarına yoğunlaşmakla, dikkatini onu saran dünyadan bir nebze olsun çekebilir. Sessizlik, farkındalığı artırmak için bir yöntem olarak kullanılabilir. Sessizlik dönemlerinde düşüncelerde bir derinleşme sağlanabilir (Sayar, 2005:54).

Sosyal hayat içerisinde kendini yaşayan kişinin iç dünyasındaki karmaşık ilişkileri anlamak için toplum nezdinde değerlendirilmesi, topluma uyum sürecini de hızlandırır. Sadece görünüşte değerlendirilen fertlerin anlaşılamayacağı düşünülürse insanın psişik yapısının da incelenmesi gerekmektedir.

1. 2. İnsanın Psikolojik Özellikleri

Kişinin münzevi hayat yaşamasını sonuç veren nedenler psikolojik temele dayandırılmak zorundadır. Diğer şekli ile zorunlu kaldığı yalnızlıkları da inziva çerçevesinde değerlendirmemiz gerekir ki bu bizi yanlış yerlere götürür. Yaşantısına yön veren fiillerinin altındaki psikolojik temellerin araştırılması insanı daha iyi tanıyabilme adına atılabilecek en doğru adımdır. Konumuz din psikolojisinin etrafında inziva kavramını ele alma olması dolayısıyla materyaller de dini hayattan olmak zorundadır. Dindarların zevkleri terk edip dünya hayatından uzaklaşmaları diyebileceğimiz inzivanın ruha tesirini, ne gibi sebep sonuç ilişkisi içinde cereyan ettiğini anlama için psikolojinin verilerinden yararlanmak gerekmektedir. Bu nedenle, sahasının kurucularından sayılan Jung'un analitik psikolojisinde yaptığı tipolojinin bizim için önem arz eder. Özellikle içedönüklük (introversion) yaklaşımının inziva olgusunu anlamamıza katkısı büyük olacaktır. İçedönüklük kuramını ele alırken bu kavramla alakalı arketip, dışadönüklük (extroversion), duyu, duygu, düşünme ve hissetme fonksiyonlarını da incelemede yarar vardır.

1. 2. 1. Jung'un İçedönüklük Yaklaşımı ve İnziva

Jung¹, Freud'un görüşlerinden bağımsız olarak, özgürce çalışabilmiş, kesin hatlar içine sınırlı kalmayarak, psikanaliz içinde bahsedilmeyen pek çok konuda "Analitik Psikoloji" adı altında topladığı ekol içinde kuramlar üretmiştir. O, en önemli kuramı içedönüklük ve dışadönüklük tartışmaları ile tanınır. Libido kavramının yerine, 'psişik enerji'yi kullanmıştır. Bu enerjinin bazen bilinçaltında toplandığını, bazen de çeşitli içgüdülerimizin birinden diğerine geçebildiğini, çeşitli sosyal aktiviteler, gelenek ve alışkanlıklarla bu enerjinin farklı eylemlere yönlendirilebildiğini söyler.

Diğer önemli kuramı ise individuation (bireyselleşme), bilinçaltının keşfedilmesiyle gerçekleşen bir olgudur. Hatta Mars gezegenine ulaşmak, kendi kendine ulaşmaktan daha kolaydır.

Modern psikolojinin belki de Freud'dan sonra en etkili ismi olan Jung, çok dinamik bir entelektüel bir biyografiye sahiptir. O, araştırmalarında kullandığı denek kişinin kendinden başka biri olmadığını söyler.

Dinle ilgili sorularına cevap olarak babasından teslis gibi kilise dogmalarını tasdik etmekten başka çıkar yol olmadığı şeklinde tatmin edici olmayan karşılıklar alan Jung, içsel tecrübelerini babasıyla paylaşmanın gereksizliğine inanmaya başlamıştır. Annesinin kişiliğini babasının kişiliğinden daha karmaşık ve etkileyici bulan Jung, kendisini annesine daha yakın hissetmektedir. Jung'a göre, annesinde gizli bir kişilik daha vardır. Bu, Jung'un iki numaralı kişilik olarak bahsettiği bilinçaltı kişiliğiyle paralellik gösterir. Evliliği problemlili geçen annesinin hastanede kaldığı günler onu çok etkiler. Kendisini çok "yalnız ve terkedilmiş" hisseder. İç dünyasını bir izlemler odası gibi kurgulayan Jung, çocukluktan itibaren gördüğü rüyaların etkisiyle kendisinin ve dünyanın sırlarla dolu olduğunu düşünmüştür. Geçici, bu dünyanın arkasında kalıcı bir dünyanın realite olarak var olduğunu düşünen Jung, bu

---

¹ 26 Eylül 1875'de Kesswil'de (İsviçre). bir rahibin oğlu olarak doğar. 20 yaşına geldiğinde arkeoloji öğrenimini yarıda bırakıp Basel'de tıp okur. 1903 yılından itibaren altı yıl Zürih'te 'Burghölzli' adlı akıl hastanesinde doktorluk yapar. 1904'de ilk çocuğu dünyaya gelir. Devam eden on yıl boyunca dört çocuğun daha babası olacaktır. Bu arada 1905 yılında doçent olup, Zürih Üniversitesi'nde başhekim ve psikiyatri doçenti olarak çalışmaya başlar. Jung, 1907'de bir ara düzgün giden ilişkilerinden dolayı ona karşılaştığı en önemli insan hatta 'baba' yakıştırmasını yaptığı, onun da ona 'oğlum' ve 'veliaht prensim' dediği Sigmund Freud'la tanışır. Ne var ki bu dostluk ve yakınlık pek uzun ömürlü olmamıştır. Çünkü tanışmalarından beş yıl sonra Freud'un libido kuramını eleştirdiği Libido Simgelerinin Dönüşümü adlı kitabı yayımlar; Freud ile yolları ayrılır. 1910'dan itibaren dört yıl süre ile 'Uluslararası Psikanaliz Birliği'ne başkan olur. Hayatının son dönemleri ve meşhur İsviçre Gölü kenarında inşa ettiği kulesindeki inzivalarını saymazsak çok da yerinde duran biri değildir. 1921'den 1926'ya kadar, arkaik koşullarda yaşayan toplumları tanımak amacıyla Kuzey Amerika ve Afrika'da çok sayıda inceleme ve araştırma gezisi yapar. Doğu dinleri ve maneviyatıyla ilgilenen nadir Batılı psikologlarından. Modern çağın son yıllarını yalnızlık içerisinde geçirmiş bu bilgesi, 1961'in 6 Haziran'ında, 86 yaşında, Zürih Gölü kıyısındaki Küsnacht'da kalp krizi geçirerek hayata veda eder.

düşüncesini daha sonraları “kolektif bilinçaltının arketipleri” olarak kavramsallaştırmıştır (Sambur, 2005:21).

Çocukluk yıllarında dışa açık ve hareketli olmaktan ziyade içe dönük aşırı şizoid bir çocuk portresiyle karşımıza çıkar. Bunu bir yara olarak tarif eden Jung, bazen bu yarasının depreştiğini de itiraf eder. O, dışadönük (exrovert) değil içedönük (introvert) bir çocuktur. Kendine göre şu ruh halindedir:

“Birisıyla konuşmayı her şeyden çok istedim fakat bir bağlantı noktası bulamadım. Hep diğerlerinde bir yabancılık, güvenilmezlik ve anlayışsızlık sezdim. Bu da benim daha çok sessiz olmama neden oldu. Çocukluk yıllarımda tek isteğim, çocuklar tarafından rahatsız edilmemektir.” (Stevens, 1999:13, 21).

Jung’un psikoloji teorisinin kişiler arası ilişkilerden çok, bireysel kişiliğin (Individual Psyche) psikolojik süreçleriyle ilgilenmesinde bu psikolojik dünya ile baş başa kalma arzusunun büyük etkisi vardır (Sambur, 2005:23).

Jung sıkça bayılmakta, kendini kaybetmektedir. Okul yıllarında bir kaza sonucu düşüp bayılmış ve hafızasını altı aylığına da olsa da kaybetmiştir. Bu dinlenme süresince doğa ile baş başa kalan Jung, rüyaları ve iç dünyası ile ilgili ipuçları yakalamıştır. Fakat o bu durumdan, dış dünya ile tam bir kopukluğundan da rahatsız olduğunu da belirtir (Sambur, 2005:25).

Nietzsche’nin ‘Böyle Buyurdu Zerdüş’ adlı eserindeki Zerdüş karakterinin melankolik yapıda olması, Jung’un etkilendiği bir durum olmuştur. O, bu tasviri kendine çok yakın bulmuştur.

İki numaralı kişiliğini Tanrının kendisine lütfettiği özel bir ayrıcalık olarak gören Jung, onunla ilgili gördüğü rüya ve fantezilerin insan ötesi ilahi bir kaynaktan esinlendiğini düşünmektedir. İki numaralı kişiliğiyle ilgili yaşadığı tecrübeler Jung’u arkadaş çevresinden ve özellikle babasından uzaklaştırmıştır. Jung, insanlar arasında yaşayan biri olmak yerine, iki numaralı kişiliğiyle baş başa olan bir mistik gibidir (Sambur, 2005:29).

Jung’un kişiliği dışardan içeri, Freud’un ki ise içerden dışarı doğrudur. Hem Freud’un fikirlerine bir doğma gibi sarılmayı da çok doğru bulmamaktadır. Jung:

“Freud’un dogmatizmi ondan ayrılmamın temel sebebidir. Gerçekleri tek yanlı yorumlayan fanatik bir dogmayı desteklememe bilimsel bilincim müsaade etmedi”

der (Sambur, 2005:40).

Hatta o, “Tanrıya şükür ben Jung’um, Jungcu değilim” diyerek kendi fikri yapısında taassuba yer vermediğini belirtmiştir (Sambur, 2005:41).

1912–1917 yılları arası Jung’un çaplı değişimlerinin yıllarıdır. O, bu dönem zarfında içedönük (introvert), dışadönük (exrovert) diye taksim ettiği kişilik yapılarını yazdığı ‘Psikolojik Tipler’ adlı çalışmasını yaptı (Sambur, 2005:43).

Jung, 1922 yılında ise çocukluk fantezisi olan şatoyu hayata geçirir. Zürich Gölü kenarına ‘Kule (tower)’ adını verdiği bir yer inşa ederek önemli çalışmalarını burada bitirdi. Kule, aynı zamanda Jung için bireyselleşme sürecinin bir sembolü halini almıştı. Ona, sağlamlık ve parçaları kendinde toplayan bir bütün çağrışımı yapar. O, bu kuledeki incelemelerinde malzeme olarak kendini kullanır, kendini yazar. Burada geçirdiği süre içerisinde tam anlamıyla hayatı hissettiğini ifade eden Jung, iliklerine kadar kendiliğinin bilincindedir (Stevens, 1999:39–41). 1927 yılında Sinolog Richard Wilhelm’in ona gönderdiği bir kitaptan sonra simya ile tanışan Jung, yalnızlığını onunla attım dediği bu ilimle ömrünün sonuna dek uğraşacaktır (Stevens, 1999:41).

İç-dış dünya ile devamlı surette münasebet halinde bulunan kişiliğimiz(Psyche), tamamen ne içe ne de dışa dönüktür. Psyche, bu ilişkinin devamı için gerekli libidinal enerjinin bir kısmını -ki bu büyük bir kısmıdır- kendi içinden, bir kısmını da tecrübî olarak karşılamaktadır. İşte bu noktada kişiliğimizin düzenli devam edebilmesi için enerjinin kaynağını da doğru hedefleyebilmesi gerekmektedir. Psychenin, fiziksel enerji gibi nicelikle değil de aksine nitelikle ölçülen bu libidinal enerjisini tamamen dışardan alması kişilikte bir karmaşa durumuna sebep olabileceği gibi tamamen içten alması nedeniyle de durgunluk ve kapanıklık durumu ortaya çıkabilir (Sambur, 2005:50). Jung, enerjinin ihtiyaca binaen bir yerden bir yere adil bir vaziyette geçmesi durumuna ise ‘entropi (denge)’ ilkesi der (Sambur, 2005:63). Libidinal enerjinin harcanışı dünyadaki objelerle de alakamızı belirler. Objelerle libidinal enerji arasındaki bağ kopmaya geldiğinde, enerjimiz derhal karşısına yeni bir obje buluverir. Bireyselleşme sürecinin önündeki engelleri tam anlamıyla kaldıramadıkça çevreyle adaptasyon sağlanması güçleşir (Sambur, 2005:65).

Libidinal enerjinin yersiz yönlendirilmesinden doğan karmaşanın önüne geçebilme için gerileme (regression) kavramı devreye girer. Bundan sonra orijinal imajlarını arketiplerin belirleyeceği ihtiyaçlar doğar (Sambur, 2005:67). Bilinçaltının isteği olan regression ile bilincin isteği ilerleme başarıyla yerine getirilir ve nörotik durumlara sebep dengesiz libidinal enerji dağılımının dengesi kurulursa dengeli bir kişiliğe kavuşulabilir (Sambur, 2005:72).

Jung’un ‘kolektif bilinçaltının dominantları’ olarak bahsettiği arketipler, aynı zamanda ona göre ‘orijinal model’dirler. Davranışların şekillenmesindeki etkisinden dolayı bu nitelendirilmede bulunmuştur. Modern insanın bilişsel kişiliğinin altında hâlâ arketiplerin

yattığını söylemekle arketiplerin gücünü ve etkisini ifade etmiş olur. Arketipleri dominantlar (dominanats) olarak niteleyen Jung, bu psikolojik kuvvetlerin (psychic forces), aniden kişiliğimizi sarıp istila edecek kadar güçlü olduklarını da belirtir (Sambur, 2005:91).

Jung'a göre dinî tecrübenin de altında arketipler vardır. Bu tecrübeleri anlama aynı zamanda arketipleri anlama olacağına göre teoloji, ona göre arketipleri anlamadan başkası değildir.

1. 2. 1. 1. Jung'un Arketipleri

1. 2. 1. 1. 1. Persona

Gerçek kişiliği saklar. Başkalarıyla ilişkiye geçtiğimiz de giydiğimiz maskedir. Bu maske bizi topluma görünmek istediğimiz gibi sunar. Sosyolojik bir kavram olan 'rol'ün karşılığıdır (Sambur,2005:94).

1. 2. 1. 1. 2. Anima ve animus arketipleri

Bir insanın hem kadınsı hem de erkeksi eğilimlerini gösterir. Anima erkeklerde dişilik özelliklerini, animus kadındaki erkek özelliklerini gösterir. Bu arketip, bireyin karşı cinsle olan ilişkilerinde devamlılık kazandırır (Sambur,2005:100).

1. 2. 1. 1. 3. Gölge arketipi

Tüm ahlaksızlıkları, ihtirasları ve nahoş arzu ve faaliyetleri içinde saklar. Bireysel bilinçaltının kişiselleştirilmiş biçimidir (Sambur, 2005:95).

1. 2. 1. 1. 4. Ben (Self)

Kişinin tümünü temsil eder. Ben her zaman kendini gerçekleştirmek için çabalar. Kişilikteki en ana arketiptir. Tanrı ve toplum ilişkilerimizle ilgili arketiptir. Eğer fert huzurlu ve dış dünya ile barışıkta ben arketipi düzgün işliyor demektir (Sambur, 2005:105).

Bunlardan başka Jung'a göre, **rüya, fantezi, hayal, mitolojik motif ve kahramanlar, anne, çocuk** gibi tali arketipler de vardır. Bunların isimlerini verme yeterli olacaktır. Her ne kadar içeriğini bilebilsek de formu bize gizli kalmış olan bu arketiplerin bireysel tecrübenin ürünü olmadığı, kolektif bilinçaltının tezahürleri olarak ortaya çıktığı açıktır. Jung, onların hayatın merkezindeki psikolojik altyapının vazgeçilmez unsurları olduğunu düşünür. Aslında arketipler, bizi hayta karşılaştıklarımız ve karşılaşacaklarımıza hazırlayan ekipmanlardır (Sambur, 2005:110).

1. 2. 1. 2. Dört Fonksiyon

Jung, içedönük (introvert) ve dışadönük (extrovert) kategorilerinden sonra bilincin dört de fonksiyonu vardır. Bu fonksiyonları ise rasyonel ve irrasyonel olmak üzere ikiye ayırır. Bu ayırım, gölge kişiliklerin oluşmasında ana etkindir (Stevens, 1999:88). Jung, bu dört fonksiyonu kısaca şöyle tarif eder:

“Duyu fonksiyonu sana bir şeyin var olduğunu söyler. Düşünme onun ne olduğunu söyler. Hissetme diğer herhangi bir şeyle uyumlu olup olmadığını söyler. Sezgi bir şeyin nereden gelip nereye gittiğini söyler.”

Dört fonksiyon da bilincin kendini iç ve dış dünyaya adapte etmesini sağlar. Hepsinin aynı anada olması mümkün değildir. Herhangi birinin dominant olması halinde kişilik üzerinde hâkim olan da o fonksiyon olur (Sambur, 2005:138).

Bu dört fonksiyonu rasyonel ve irrasyonel oluşlarına göre birbirinin muhalifi olarak şu şekilde şematığe döküebiliriz.

Tablo 1: Bilincin Dört Fonksiyonunun Birbiriyle İlişkisi

Rasyonel	↔	İrrasyonel
Düşünme	↔	Duygu
Hissetme	↔	Sezgi

1. 2. 1. 2. 1. Duyu (Sensation)

Bir şeyin var olduğunu söyler. İrrasyoneldir. Anî olma özelliği vardır. Spontanedir, süreç gerektirmez. Organlarla ilintili olması sebebiyle nereden geldiği bilinebilir.

1. 2. 1. 2. 2. Düşünme (Thinking)

Var olan şeyin ne olduğunu söyler. Rasyoneldir. Yargılama özelliği bulunur. Entellüktüel bir yapıdadır. Fikirler arası bağlantı kurarak çözümler üretir.

1. 2. 1. 2. 3. Hissetme (Feeling)

Var olanın diğer herhangi bir şeyle uyumlu olup olmadığını söyler. Rasyoneldir. Yargılama vardır. Değerlendirici yapıdadır. Kabullerimiz ve reddetmelerimiz bu fonksiyonla alakalıdır.

1. 2. 1. 2. 4. Sezgi (Intuition)

Var olan bir şeyin nereden gelip nereye gittiğini söyler. İrrasyoneldir. Beklenmedik bir anda yaşanır. Kıvama ulaşma, belirli bir süreci izleme niteliği yoktur. Yaşandığı anda nereden geldiğinin bilinmemesi gibi bir farkla duyudan ayrılır.

1. 2. 1. 3 . Jung'a Göre İnsan Tipleri

Jung, pratik psikoloji alanında yaptığı yirmi yıllık çalışma sonrasında 'Psychological Types 'Psikolojik Tipler-1921' eserini yazar. Bu eserde, "individuation" dediği bireyselleşme sürecinde ferdi, iki ana tavır ve bunların çatısı altında dört fonksiyonla sınıflandırır (classification). Böylece bireyin farklı ama kendine özgü bir kişiliğe sahip olduğu anlaşılır.

Psikolojik tipler teorisi Jung'un psikoloji sisteminde çok önemli bir yer tutmaktadır. İnsanları genel olarak 'introversion' ve 'extroversion' diye iki zıt tipolojiye ayıran Jung, bu tipolojilerin de duygu, düşünce, hissetme ve sezgi fonksiyonlarına göre temel karakterlerinin değişebileceklerini söylemektedir. Bu tipolojik sınıflamanın mutlak ve kesinlik değeri taşımadığını söyleyen Jung, tipolojiler ve fonksiyonlar arasında geçişler ve değişimler olmasını mümkün görmektedir (Sambur, 2005:10). Elbette ki dünya üzerindeki bütün insanları bu sekiz kalıba sokmak mümkün olamaz. Jung da bunu bildiği için "her fert, kaideyi bozan bir istisnadır" der (Stevens, 1999:100). Jung, psikoloji dünyasınca içedönük (introvert) ve dışadönük (extrovert) sınıflandırmasında daha başarılı bulunmuştur. Bilincin dört fonksiyonu ile ilgili yaptığı taksimi ampirik bir zemine oturtma gayreti ise daha başarısız bulunmuştur (Stevens, 1999:101). Jung ise bu tam isabet edememe durumuna şu yönden yaklaşır:

"Bir tipin tanımı tam olarak yapılamasa da bu tanım kabaca binlerce insanı niteleyebilir. Diğerlerine benzeme insanın bir yönüdür. Sınıflandırma (classification), bireysel ruhu açıklayamaz. Bununla beraber, psikolojik tipleri anlama bizi genel anlamda insan psikolojisini daha iyi anlamaya yöneltir." (Stevens, 1999:101).

Kişinin psikolojik tipinin böyle sınırlı bir taksimle de olsa bilinmesi, onun ne yapıp ne yapamayacaklarının sayılması değil aksine daha neler yapabileceğinin gösterilmesi açısından hürriyetini ifade etme sayılabilir (Stevens, 1999:102).

Şimdi, bu iki temel tavrı ve dört fonksiyonu inceleyerek sonrasında sekiz farklı kişiliğin niteliklerine geçilebilir.

1. 2. 1. 3 . 1. İki Kişilik Tipi

Jung, normal insanlara göre yaptığı sınıflandırmada (classification) bireyi, bilincin yönünün sübjektif ya da objektif oluşuna göre iki sınıfa ayırır. Bireyin objelerle kurduğu ilişki dünyasına göre belirlenen bu tipolojide bilinç, yönünü kişinin sübjektif iç dünyasına yönlendirirse içedönük (introvert), objektif dış dünyasına yönlendirirse extrovert tavır oluşur. Jung'un libidinal gücün yöneltilmesi dediği soyutlama (abstraction) faaliyeti, kişilerin kendilerini ait hissettikleri dünyalarına doğru yoğunlaşır. Mesela, Jung'un kişiliği dışardan içeri, Freud'un ki ise içerden dışarı doğrudur.

Jung'a göre extrovert tavır ve içedönük (introvert) tavır, bir çatışma halinde de olsa kişilikte ikisi de vardır. Fakat bireyin tecrübe yetisinden dolayı sadece biri asıl olarak bulunur, diğeri ise gölgede kalır.

“Herkes iki mekanizmaya da sahiptir. Sadece, biri diğerinin üzerine göreceli şekilde hâkim olarak, kişilik tipini belirler.” (Sambur, 2005:135).

Kesin çizgilerle birbirinden ayrılan bu tavırların hayat içerisinde kısa aralıklarla değişiklikler göstermesi nitelime için geçerli değildir. Baskın oryantasyon ne ise asıl ve devamlı olan tavırda odur. Diğeri ise alt fonksiyon olarak kalır (inferior function) ve bu durum asla patolojik değildir (Stevens, 1999:102).

Şimdi Jung'un içedönük ve dışa dönük olarak taksim ettiği tipolojiye geçebiliriz.

1. 2. 1. 3 . 1. 1. Dışadönük Kişilik

Bu tavrın niteliği objektivitedir. Bu yapıda bir kişilik için obje, süjeden çok daha önemlidir. Değerlendirmelerini de objeye göre yapar. Bu tipte birisi kendini ikinci plana attığı gibi dış dünyada karşılaştığı fertler veya eşya, onun için birinci plandadır. İlişkiler “Ben ve Sen” şeklinde devam eder. Sosyal açıdan yaklaşırsa elbette bu tavır daha istenilen tavidir. Girişimci, dobra ve düzenleyici bir yapıya sahiptir. İlişki kurması son derece kolay ve düşünmeden harekete geçmek suretiyledir (Stevens, 1999:89). Dışadönük kişi libidosunu kendi dışındaki olaylara, kişilere ve durumlara yatırır. Bu insanlar dış faktörlerden kolay etkilenir, özgüveni tamdır ve sokulmandır. Bu tipte kişinin kendine verdiği değer, eşyalarla kurduğu ilişki ile doğru orantılıdır. Hatta kişinin kendisi araç, obje ise araçtır (Sambur, 2005:145).

Extrovert kişilik, Jung'un sınıflandırmasında ağırlıkta batı insanının taşıdığı bir kişilik yapısıdır. O, bu nedenle içedönük (introvert) doğuluların adet ve geleneklerinin batılılara uygun düşmeyeceğini söyler (Sambur, 2005:170). Ancak René Guénon buna muhalif bir

düşünce ile Batının bugünkü çöküşünün başlıca nedeninin, bireycilik olduğunu söyler (Guénon, 1999:90). Her ne kadar extrovert kişilik ayrıcalıklara sahipmiş gibi görünse de O, batı insanının objelere gereğinden fazla önem atfetmesini, kendi süjesini ihmal etmesini anlayamadığını açıkça itiraf eder.

1. 2. 1. 3 . 1. 2. İçedönük Kişilik

Bu tavrın niteliği sübjektivitedir. Bu kişilik için süje en önemli olandır. Obje ikinci plandadır. Kendi duygularını aşırı önemseyen bu kişiliğin kıstasları da yine süjedir. Libidinal enerjisini iç dünyasına sevk eden bu tipte psikolojik tabanlı her şey çok değerlidir. İçedönük (introvert) tipte devam eden tek bir ilişkiden bahsedilebilir, o da: “Ben ve Ben”. Haliyle böyle olunca dışardan asosyal gözükürler. Bu tipler genelde suçlanmalara da maruz kalır. Sosyalitesi olmayan yaşam tercihleri, extrovertlerce hep şikâyet konusu olur.

Jung’a göre içedönük (introvert) tavır, doğu insanının tavrıdır. Kendi içine derinleşme çabalarının ağırlıkta doğu kültür ve inanışlarında olması bunun en nadir göstergesidir. René Guénon’a göre ise Batı kendi öz geleneğinin bilincine yeniden varmak istiyorsa, doğunun yardımına özellikle bu noktada ihtiyaç duyacaktır (Guénon, 1999: 98). Jung, kendi yapısında da içedönük (introvert) bir kişiliğin olmasından kaynaklanabilecek bir şekilde bu duruma biraz da gıpta ile bakmaktadır. İçedönük (introvert) kişilikler, extrovertlere göre daha ayrıcalıksız, daha yalın dursa da bu asla bir eksiklik değildir. Libidosunu içe yönlendirmiş hiçbir ferde anormal gözüyle bakılamaz.

Bu çalışmanın hareket noktasını oluşturan inziva düşüncesi, bu tipteki insanlarla alakalı bir durumdur. Muhakkak ki sebeplerine göre farklılık arz eden inziva, nadir de olsa extrovert yapıdaki insanların da içinde bulunabilecekleri bir durumdur. Fakat bilinmesi gereken, içedönük (introvert) kişiliklerde herhangi bir nedene veya muharrike gerek duymaksızın inzivaya girilebilirken extrovert kişiliklerde bu durum ya geçici olarak libidinal gücün yöneltmesi denilen soyutlama (abstraction) faaliyetidir ya da patolojik bir vakiadır.

Extrovert kişilik, dış dünyaya karşı kendini cömertçe ortaya kormak için içedönük (introvert) kişilikte ise tam tersine, kendisi uğruna dış dünyayı yok sayabilir.

1. 2. 1. 3 . 2. Sekiz Psikolojik Tip

Jung, bilincin iki ana karakterinin dört fonksiyonu kullanmasıyla kişiliği sekiz farklı tipe ayırır. Fakat bu tiplerin birer gölge tipi de vardır. “Gölgelenmiş kişilik” ise, gizlediğimiz bilincimizin baskıdan kurtulduğu anlarda gerçekleştirdiğimiz fikrî veya fiilî yaklaşımlardan oluşur. Aslında bizdeki sevmediğimiz özellikleri, başkalarına atfetme şeklinde nitelenebilecek

olan ‘yansıtmalarda’ da bunu gözleyebiliriz. Bu gölge tipler, kişiliğin tek yanlı olarak gelişmemesi için, asıl baskın kişilik kadar bilinçaltındaki kişiliğin gelişmesine neden olur. Çatışma olduğu açıktır ama birey bu tezattan depresyona girmeden ancak libidinal enerjisini adil kullanarak kurtulabilir. Bu sekiz tipi ayrıştırırken Jung, rasyoneller ile irrasyonelleri, extrovertlerle introvertleri karşı karşıya getirmiş ve bir birinin alt tipi (inferior function) olarak belirlemiştir. Yani; bir tipte içedönük (introvert) olan diğerinde extrovert, birinde sezgisel olan diğerinde duyusal olur (Stevens, 1999:91).

1. 2. 1. 3 . 2. 1. Dışadönük (extrovert) Düşünsel Tip

Bu tipin davranışlarının arkasında entelektüel temeller vardır. Buna rağmen dış dünya belirleyici rol oynar. Bu tipe materyalist ve pozitivistlerin örnek verilebilir. Onlara göre duygular zaafıtan başka bir şey değildir. İlişkiler arka plandadır. Soğuk bir endama sahip bu kişilikler genelde erkeklerde gözlenir. Duygularını bastırma bu tiptekiler için önemlidir. Bu nedenle herhangi bir dini veya politik görüşe bağlanmaları da zordur. Gölge taraf, içedönük (introvert) duygusal kişiliktir. Faal olduğunda, kişisel bağlılıklarında ani değişikliklere, kaba ve uygun olmayan değer yargılarına neden olabilir. Teknik ve idari işlerle meşgul olanlar bu tipe örnek olabilir (Stevens, 1999:94).

1. 2. 1. 3 . 2. 2. Dışadönük (extrovert) Duygusal Tip

Düşünce tarafını bastırabilen, hem kendi duygusuna hem de diğer insanların duygularına önem veren bir yapıdır. Böyle olunca insanlarla yakınlaşması da kolay olur. Jung’a göre daha çok kadınlarda rastlanan bu tip, çevresinde aranan biridir. Her ne kadar duygusallığına güven olmayan bir yapıda olsalar da sohbet ortamlarında vazgeçilmezlerden olabilecek potansiyele sahiptirler. Herhangi bir aidiyet durumunda fanatik olabilecek çizgiye sahiptirler. Gölge tarafı ise içedönük (introvert) düşünsel tip oluşturur. Hayal kırıklıkları gölge tip harekete geçince ağır sonuçlar doğurabilir. Bilinçaltı kişiliğinde fanatizme kayabilecek eğilimleri barındırır. Medyatikler ve meşhur edebî kahraman Oscar Wilde bu tipe örnek sayılabilir.

1. 2. 1. 3 . 2. 3. Dışadönük (extrovert) Sezgisel Tip

Her extrovert gibi dışa meyilli fakat sezgilerine diğer fonksiyonları hiç kullanmama pahasına çok önem veren bir tiptir. Sistemik düşünmeye sezgileri mâni olduğu için sık sık karar değiştirebilirler. Bu karakter yapısını siyasi ve ticari kişiliklerle örneklendirebiliriz. Başladıklarını bitirememesi ve sık iş değiştirme bu tipin belirgin özelliklerindedir. Gölge tip ise içedönük (introvert) duyusal tiptir. Etkinlik kazandığında kişiyi gelip geçici eğilimlerle

uğraşmak zorunda bırakabilir. Modacılar, borsacılar, gazeteciler, bu tipe örnek olarak verilebilir (Stevens, 1999:97).

1. 2. 1. 3 . 2. 4. Dışadönük (extrovert) Duyusal Tip

Hem dışa dönük hem de duyuların önde olduğu bu tipse soyut her şeyden (fikir, değer, anlam, v. s.) uzaktır. Libidinal enerji objeler ve gerçeklikler üzerine sevk edilir. Duyularına hâkim olamayıp onların esiri olan bu tip, genelde hazcı bir anlayışla anının yaşanması ve tadının çıkarılmasından yanadır (Stevens, 1999:92).

Gölge kişilik ise içedönük (introvert) sezgisel tiptir. Gölge kişilikleri etkinlik kazanması durumunda sapkın işleri gerçekleştirebilirler. Anî düşmanlıklar besleyebilirler.

1. 2. 1. 3 . 2. 5. İçedönük (introvert) Düşünsel Tip

Birinci derecede değerli olan düşüncedir. Aktivitelerine de yansıyan bu özelliğinden dolayı entelektüel tutumları vardır. Dışarı ile ilişkilerinde başarılı olduğu söylenemez. Benliği önündeki en büyük engel gördükleri için en çok kendilerini keşfedip anlamaya vakit ayırırlar. Jung, bu tiplerin yayılmadansa derinleşmeyi yeğlediğini söyler. Kendiyle fazlaca meşguliyeti bu tipleri dışardan kibirli ve soğuk gösterebilir. Özel hayatına düşkün bu kişiliğin gölge tipi ise extrovert duygusal tiptir. Bilinçaltı kişiliğin etkili olması durumunda, kişi kendini anlayamayan ve idealist görebilir. Planladığı olmazsa duygu patlamaları ve sonrasında yakışmayan işler gelebilir. Felsefeciler, teorik akademisyenler, matematikçiler örnek olarak verilebilir (Stevens, 1999:95).

1. 2. 1. 3 . 2. 6. İçedönük (introvert) Duyusal Tip

Bu tiplerin hem içe dönük hem de duygulu olduklarından önemli bir dertleri vardır; açılmamak. Sakin ve mütevazı bu kişilikte biraz da gizem vardır. Dışarıdan bakıldığında biraz mağrur görülebilecek olan bu tipin etrafında onu örnek almak için insanlar toplanır. Jung, bu kişiliktekiler için “durgun sular derin akar” deyişinin yakıştığını söyler. Bu tipin gölgesinde ise extrovert düşünsel tip kalır. Faal olma durumunda kişi detaylara gömülebilir. Ruhî çöküntülerinin onu depresyona götürmesi kaçınılmazdır (Stevens, 1999:96).

1. 2. 1. 3 . 2. 7. İçedönük (introvert) Sezgisel Tip

Zaten dışa kapalı olan bu tip sezgileriyle hareket edince dünya ile alakaları minimum düzeye iner. Dışardan bir muammayı andıran bu tip, günlük hayatın pratiklerine uyumda son derece zorlanır. Bu kişiliğin gölge tipi extrovert duygusal kişiliktir. Etkili olduğu düşünüldüğünde

nesnel gerçeklikten kopar, anlam veremezler. Ruhî çöküntüleri onlara şizoid eğilimlere sevk eder. Kâhinler, şairler ve mistikler bu tipe uygun örneklerdir (Stevens, 1999:98).

1. 2. 1. 3 . 2. 8. İçedönük (introvert) Duyusal Tip

Bu tip objeden çok bir perde arkası hesabı yaparak objenin algısıyla ilgilenir. Extrovert duyusal tip direkt objeyi esas alırken, bu tip sübjektif algılama ile ilgilidir. Sanat ve estetik anlayışı çok gelişmiş olabilecek bu kişilik modelinde ince detaylar bazen ana hatlardan da önemli hale gelir. İçedönük (introvert) duyusal kişiliğin gölge tipi ise, extrovert sezgisel tiptir. Faal olma durumunda, iyilerin kötü yönünü görmeye yatkın, kâhin vâri tavırlar sergilerler.

Esas ve gölge kişilikleri de şu şekilde şemalaştırabiliriz.

Tablo 2: Jung'un Sekiz Kişilik Tipi ve Gölge Durumları

1. 3.	Hâkim Kişilik		Gölge Kişilik
	Dışadönük (exrovert) Düşünsel Tip	↔	İçedönük (introvert) Duygusal Tip
	Dışadönük (exrovert) Duygusal Tip	↔	İçedönük (introvert) Düşünsel Tip
	Dışadönük (exrovert) Sezgisel Tip	↔	İçedönük (introvert) Duygusal Tip
	Dışadönük (exrovert) Duyusal Tip	↔	İçedönük (introvert) Sezgisel Tip
	İçedönük (introvert) Düşünsel Tip	↔	Dışadönük (exrovert) Duygusal Tip
	İçedönük (introvert) Duygusal Tip	↔	Dışadönük (exrovert) Düşünsel Tip
	İçedönük (introvert) Sezgisel Tip	↔	Dışadönük (exrovert) Duyusal Tip
	İçedönük (introvert) Duyusal Tip	↔	Dışadönük (exrovert) Sezgisel Tip

İnzivaya Fenemenolojik Yaklaşım

Fenomenen anlaşılın uygun kavram ve hükümlerin de dâhil olduğu fikrî manalar ve onların muhtevalarını ortaya çıkaran şuurlu oluştur (İmamoğlu, 2004: 74). Edmund Husserl'e göre ise fenomen; saf şuurdan doğan olaylar ve bunların bilgileridir. Burada inziva işte o şuurlu oluş ve olaydır. İnzivanın bilgileri yönüyle ise kült olmuş bazı kavramların ele alınması gerekmektedir. Bu kavramlardan bazıları inziva eyleminin tam manasıyla anlaşılabilmesi için

bize fikri altyapı oluşturmaya yardımcı olabilecek “dağ”, “mağara”, “yemek” ve “sayı” diyebileceğimiz kavramlardır.

Mekanların fenomen olarak değer taşıması insanların yükledikleri manalardan kaynaklanır. Tanrı’ya yakınlaştırma vazifesi yüklenen mekânlara insanlar kendilerini arındırması görevini de yüklemiştir. İnsanlar mekânla tanrı arasında bir ilişki kurmuşsa da, İslam bu beşerî sınırlandırmaları kaldırmaya çalışmıştır. Kur’an’a göre yön ve konumların bir ayrıcalığı yoktur. Her yön ve mekân Allah’a yönelme için yeterlidir, nerede olunursa olunsun Allah’ın, kullarla beraber olduğu, şah damarından da yakın olduğu ve yaptıklarını gördüğü vurgulanır (Bakara 115, Hadid 4, Kaf 16). Buna rağmen İslam ülkelerindeki kutsal alanlara, kült mekânlarına bakılırsa gelenek, anane ve ön kabullerin ağır bastığı görülür. İnsanın mekân sınırlarında yaşadığına dikkat edilirse, mekândan arınması çok zordur. Allah’ın mekândan münezzehe olduğuna inanılsa da mabetler insanların zihinlerinde kutsaldır (Sarıkçıoğlu, 2002: 64).

1. 3. 1. Dağ

Dağ dinlerde kutsal mekânlardandır. Bazılarında Tanrı’ya yakınlığı, bazılarında da Tanrı’nın yüceliğini sembolize eden bir yer olarak görülür. Tarihte, dağ olmayınca Tanrı’ya yakınlık maksatlı Bâbil Kulesi gibi kulelerin inşa edildiği toplumlar da vardır. İlkel kabile dinlerinde ise dağların kutsallığının bir sebebi de Tanrı’nın oturduğu yer olarak kabul edilmesidir. Dağların ve tepelerin yeryüzünün kuvvet merkezi olması ve bu nedenle saygı görmeleri çok eskidir. Özellikle volkanik veya devamlı karla kaplı olan dağlar daha kutsal kabul edilerek tazim edilir (Sarıkçıoğlu, 2002:19). Bunun yanında dağlar, insanları arındıran toplumdan uzaklaştıran, inzivaya mekân olduklarından saygındır. Bu sebeple dağ kültürü, hemen hemen bütün toplumlarda mevcuttur. Kahire’de Mukattam dağı, Suriye’de Lükâm dağı. Beyrut’ta Lübnan dağları, Filistin’de Beytülmakdis dağı, Sînâ çölünde Tur dağı, âbid ve zahitlerin inziva hayatı yaşadıkları meşhur yerlerdir (DİA, H1989:Halvet Mad.). Uzakdoğu’da ise Himalayalar, Devendranath Tagora bunlar arasındadır (Sarıkçıoğlu, 2002:19).

Öte taraftan Hz. Peygamber (s.a.v.)’e vahiy gelmeden önce ibadet ve tefekkür için Hira dağındaki mağaraya gitmesi, vahyin burada başlaması Hira dağının, etrafında önemli bir savaşın olması Uhut dağının, Hz. Âdem’in dünyadaki ilk mekânlarından olduğuna inanılan ve hac mekânı olan Arafat dağının Müslümanlarca kutsal kabul edilmesine sebep olmuştur. Tur dağı, Hz. Musa ile Allah arasında olan diyalogu hatırlatır. Hz. Musa’nın Allah’ı görmek istemesi üzerine Allah bu dağa tecelli etmiş ve dağ parçalanmıştır (A’raf, 143).

İslam göre Halk dinlerinin dağ kültleri kabul edilmez. Kur'an'a göre dağlar yeri sağlamlaştırmak için yaratılmıştır (Neml 88). Onlar Tanrının tecelli ettiği mekanları değil, normal yaratıklardır ve huzurunda diğer mahlukat gibi secde ederler (Hac 18). Bununla birlikte dindar halk için bazı dağlar tarihi rollerinden dolayı (Arafat, Hira, v. b.). önemli ziyaret yerlerindedir. Rahmet dağı hac ibadetinin merkezindedir. Üzerinde bulunma, namaz kılma hacıları sevince boğar (Sarıkçıoğlu, 2002: 20).

Dağlar, yalnızlık ve inziva düşüncesinin en tanıdık simaları olan şairlere de ilhamlar vermiştir. Yunus Emre dağların, insanla Allah arasında bir engel teşkil ettiğini, ne kadar yüksek olsa da yolun onun üstünden aştığını söyler. Mehmet Akif Safahat'ında dağların Allah'ın varlığını ve birliğini tasdik eden güzel numuneleri olduğunu söyler: *“Eğildi sonra o dağlar huzur-ı izzette Göründü sonra o dağlar zemin-i haşyette. ”* Necip Fazıl ise dağların, şehrin stresinden kurtuluş yeri olduğunu düşünür: *“Uzasan, göğe ersen cücesin şehirde sen. Bir dev olmak istersen Dağlarda şarkı söyle. ”* Son dönem Türk şiirinin “münzevi” şairi Sezai Karakoç'sa, dağları ruhaniyetli Hızır'a benzetir: *“Ben Hızır'ı gördüm kardeşim. Genellikle dağ havasını taşıyan biri”*

1. 3. 2. Mağara

Mağara ve inler tarih öncesi devirlerden beri insanları etkiler ve ibadetler için kullanılır. Avustralya'da mağaralar Tanrı olarak kabul edilen “arknanava” nın muhafaza yerleridir ve kutsanmamış kimselerin girmeleri yasaktır. Eski Yunan'da kutsal kehanet mağaraları, Keltlerde ve Giritlilerde mabet mağaralar, Ida'da Zeus, Mitra Sır dininin kutsal mekânları olan bazı mağaralar meşhurdur. Bazı mağaralar yapılaştırılmış, dekore edilmiştir. Çok katlı bina mabetler Hindistan'da görülür. . Bunların en meşhuru Ayanta ve Ellura'dır. Hıristiyan azizlerin de ibadet yeri olarak mağaraları görmekteyiz. Mesela, Göreme, Kaymaklı ve Derinkuyu'daki mağaralar rahiplerin kutsal barınak ve ibadet yeri idi. Hz. Muhammed'in ilk vahyini aldığı Mekke yakınlarındaki Hira mağarası, hicret esnasında kullanılan sevr dağındaki mağara ve Ashab-ı Kehf'in mağarası Kur'an'da yer alır. Hatta Ashab-ı Kehf'in mağarasının adı Kur'an'ın surelerinden birine isim olmuştur. Ülkemizde bu mağaranın yerine dair birçok yer tarif edilir. Tarsus, Elbistan, Efes Ashab-ı Kehf mağaraları bu ziyaret yerleridir (Sarıkçıoğlu, 2002: 68).

Peygamberin ilk vahyini bir mağarada alması, sûfilere mağarada yaşamaya veya halvete özendirmiştir. Tekkelerdeki çilehaneler de mağara benzeri karanlık mekânlardır. Mağaraların dar ve karanlık ortamlarının insana yalnızlık hissi verdiği ortadadır. Hangi dinde olursa olsun bu algının değişmemesi inziva düşüncesinin psikolojik alt yapısına dair bize ipuçları verir.

Mağaraların cesametli dağlar bünyesinde oluşu insanda daha kuvvetliye ve büyüğe sığınma arzusunun varlığını gösterir. Toplumundan sıkılan insanların kendilerini mağarada rahat hissetmeleri dinginlik için inzivayı tercih edenleri çeken bir cazibe olmuştur.

1. 3. 4. Yemek

Hız. Peygamber (s.a.v.)in; “Ademoğlunun doldurduğu en kötü kap; midedir. ” “Mide dolduğunda insanın istekleri (şehvet) açlaşır. ” “Midenin üçte birini yemek, diğerini su, kalan birini ise boş bırakın . ” gibi yönlendirmeleri neticesinde ehl-i tasavvuf riyazet denen bir disiplini uygulamışlardır. Buna göre insan, belli başlı gıdalardan uzak durmasıyla beden rahatla ulaşır. Bedeni rahat olanın duyguları da rahatlaşır. İnsanın daha çok duyguları ile kavrayacağı hakikatleri anlaması için bu dinginliğe ihtiyacı vardır (Özelsel, 2005:210, 213).

İşte bu yönüyle inziva benzeri tutumlarda perhizin ağırlıklı bir yeri vardır. Böyle bir deneyimde bulunmuş biri olan psikolog Özelsel’in halvet esnasında az bir miktar hurma, elma ve zeytinle beslenmesi buna bir örnek olarak verilebilir (Özelsel, 2005:27). Bununla beraber insan vücudunun ihtiyacı olan kalorinin alınabileceği sadelikte yiyeceklerin tercih edilmesi gerekir. Aksi ise insan bedenine eziyet olacağı için bu durum dinen asla tasvip edilmez. Su içmek ise serbesttir.

1. 3. 3. İnziva ve Sayı

Uzlet düşüncesinin belirli sayıları kullanarak yerine getirilmesi, Fenomenolojik değer taşımaktadır. İnsanların kabulü olmuş daha sonrakilerce de bu kabullere uyulmuş adetleştirmeler vardır. Mesela, kırk, üç, otuz üç, on üç, bin bir, dört bin dört yüz kırk dört, atmış üç gibi rakamlar ibadetlerin miktarında veya kaygılarda önemli yer oynar. Eksikliği, bir problem olarak algılanır. İbadetlerin psikolojik yönüyle alakalı bu durum İnziva düşüncesinde görülür.

Kırk olgunluk sayısıdır. Bir hal deyişinde olgunluğun dört şartı vardır, oda insanın yaşının önündeki dördtür denilir. Hız. Muhammed’e risalet kırk yaşında gelmiştir. İnsanoğlunun kırk yaşına kadar gelişip olgunlaştığı genel kanıdır. İslam’da ve Yahudilikte kırk gün arınma dönemidir. Manevi temizlik için insanlar kırk günlük inzivaya çekilir (Sarıkçioğlu, 2002: 92).

Hız. Musa’nın Tur dağında kırk yıl kalması, İsrailoğulları’nın Tih çölünde kırk yıl zorunlu olarak kalmaları, tövbe için kırk yetişkini Hız. Musa’nın Allah’a sunması gibi birçok misal verilebilir.

Görülüyor ki, rakamların insan psikolojisindeki yeri önemlidir. Deyişlerde bu yön birçok kez ifade edilmiş ve halk arasında insana dair kurallar olarak kabul edilmiştir. Bir beklentinin

insana kırk defa söylenmesinin insanı onu yapmaya hazır bir psikolojiye yaklaştırdığı düşünülür. İnsanın algılaması için yeterli tekrarın kırk olduğu, bir söz kırk defa söylendiği halde tesir icra etmemişse fazla söylemenin beyhude olduğu prensip halini almıştır.

Öte yandan tasavvufta halvet süresi de rakamlarla belirlenir. İnsana psikolojik derinlik kazandırması beklenen bu eylemin süresinin kırk, bin bir gibi rakamlarla sınırlandırılması müridin ruhunda meydana gelebilecek değişiklikler için yeterli süre olarak düşünülmesindedir. Tecrübî olarak elde edilen diğer bir kanaate göre bu sürenin uzaması halinin müride fayda vereceği yerde bir takım psikiyatrik problemlerle onu karşı karşıya bırakacağı sonucuna varılmıştır. Normal şartlarda kırk gün olan bu süre bazı tarikatlarda bin bir gün olarak da uygulanır. Farklı normları gerektiren bu türlü uygulamalarda önemli bir şart olan birinin gözetimi asla ihmal edilmemesi gereken bir kuraldır.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in itikâflarında ve tahannüslerinde bir süre takip etmesi de onun bu yönü ihmal etmediğini gösterir. Hira mağarasına kendine göre bir süre için gittiği anlaşılıyor. Bu süre her seferinde aynı olmasa da üç gün veya katları olduğu tahmin edilebilir. Çünkü mağaraya o süre için kendine yetecek erzakla gitmesi ve mağaranın Mekke'ye uzaklığı bizim bu yöndeki kanaatimizi destekler. İtikâflarında ise on günü aşmamış, yapamadıklarını ertelediği yıllar içinde de on gün olarak yapmıştır.

1. 4. İnziva Örnekleri

Bedi Ziya Egemen'e göre, otobiyografiler tasavvufî yaşantı dediğimiz bu spesifik yaşamın mahiyetini kavrama imkanını bahşedecek mühim kaynaklardır (Egemen, 1952: 22). Bu nedenle müşahedeler, gözlemler, anlatılar bize dindarların psikolojilerini anlama adına birçok ipucu verebilir. Her zaman, otobiyografilerin din psikolojisiyle ilgilenenleri istenilen noktaya ulaştırması elbette düşünülemez. Sadece bu yolla dinî yaşanışa nüfuz etmek mümkün olmayabilir. İlmen de bu yol yetersiz kalabilir. Egemen'e göre, ifade metodu, sadece tarihi-dinî kaynaklarda değil anket usullerinde de yetersizdir. Her şeye rağmen dil, ifadenin tek vasıtası değildir. Phillip Lersch, Psikolojik çalışmaların henüz çocukluk dönemi denilebilecek 1932'de yazdığı "Çehre ve Ruh" adlı eserinde ifadenin üç türünden bahseder: Dil ifadesi, eser ifadesi, çehre ve jest ifadesi. " (Egemen, 1952: 29). Bu taksimdeki çehre ve jest ifadesine hal deyip bu yönüne dayanarak, ibadet, vecd, istiğrak, zikir gibi hallerin dış tezahürlerinden hareket ederek, dini yaşamın psikolojik sonuçlarına nüfuz etmemiz mümkün olabilir (Egemen, 1952: 32), (Özsel, 2005:213). Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir husus da insanların yaşamlarındaki en küçük özel durumlara verilen önem, gösterilen ilgi ve onların

yaptıkları her şeyi bir çeşit "psiko-fizyolojik" tahlille açıklama kuruntusuna kapılmamadır (Guénon, 1999:104).

Çalışmanın bu noktasına kadar inziva'nın yeri ile alakalı bilgiler verildi. Şimdi ise tarihteki bazı inziva örneklerini ele alacağız. Yaşanmışlık sırasına göre ilk olarak kısaca, Kur'an'da Ashab-ı Sebt olarak anlatılan topluluktan bahsedilecektir. Daha sonra halen devam eden bir gelenek olan Aynaros rahipleri ele alınacaktır. Tasavvuftaki birçok esasın ilk benzeri olması itibarıyla Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hayatındaki inzivalar diyebileceğimiz tahannüsler ve itikâftan sonra Anadolu'nun İslamlaşmasında büyük rolü olan tasavvuf geleneğinin önde ismi Ahmed Yesevî'nin hayatının azımsanamayacak bir dönemini kapsayan inzivasına ve en sonda da bu tez çalışmasının hareket noktası olan Ebû Hamid el-Gazzalî'nin bir tepki ve rotasyon niteliği taşıyan inzivasına değinilecektir.

1. 4. 1. Ashab-ı Sebt

Sebt, cumartesi gününün adıdır. Ashab-ı Sebt ise, Allah'ın cumartesi günü balık avlamalarını yasakladığı fakat bunu dinlemeyip cezalandırılan ve lanetlenen Yahudi topluluğudur. Bu şehrin, Akabe limanına yakın Eyle şehri olduğu kabul edilir. Kur'an'da (A'raf 163) bildirilen bu olay, Yahudilerin ne dinî, ne de tarihî kitaplarında yer almamaktadır. Fakat Medine Yahudileri tarafından bilindiği, zira onların bu hususta hiçbir itirazları olmadığı malumdur (Yıldırım, 2003: 170).

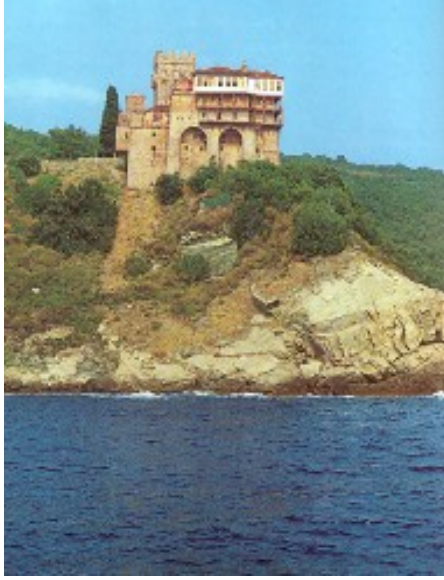
Yahudilerin "şabbat" dediği cumartesi günü, kutsal ilan edilmiş, evlerde ateş yakılmaması, hayvanların, hizmetçilerin ve cariyelerin çalıştırılmaması kararlaştırılmış ve bu kuralları çiğneyenin öldürülmesi gelenek haline getirilmişti. Bu topluluk içinde iki kısım insan vardı. Bir kısmı, kural tanımayan taşkınlıklar yapan fasıklar, diğeri ise dindar ve salih kimselerdi. Fakat azınlıkta kalan dindarlar, diğelerine engel olamıyor, sözlerini geçiremiyorlardı. Dindarlar da uarmaktan yılmış, azabın geleceğini düşünerek inzivaya çekilen ve kendisini her zaman iyiliği emredip kötülükten men etmeye devam etmekle mesul bilen olmak üzere iki kısımdı (Çapan, 2002: 11).

Azap o şehre geldiğinde bu cezadan kurtarılmış olanlar sadece bu son gruba mensup olanlardı. Kur'an'a göre, bizzat kötülüğün ortadan kaldırılmasına çalışmış oldukları için onlar, afetten kurtarıldı. Yılgınlıkla uzlete çekilenler ise, günah işleyenlerden sayılarak cezalandırılırlar. Bu noktada bazı âlimlerin kanaatleri ayrı olsa da Kur'an' göre, geldiği zaman insanların içinde sadece zalimlere dokunmayacak azaptan sakınılması gerektiği bildirilir (Enfal, 25). Hz. Peygamber (s.a.v.)'in de günahlara göz yumdukları, hoşnutsuzluk göstermedikleri için iyilerin de suçlularla beraber aynı muameleye tabi tutulacaklarını ifade

etmesi iyilerden inzivaya çekilenlerin de o, onur kırıcı azaba maruz kaldıkları kanaatini pekiştirir (Mevdudi, 1991, 185).

1. 4. 2. Aynaros Rahipleri

Resim 4: Aynaros Yarımadasının Ünlü Stavronikita Manastırı

Müşahipzade Celal'in 1927 yılında yazdığı ünlü oyunu "Aynaros Kadısı" ve Umberto Eco'nun, bu yarımada da bir manastırda geçen olaylar örgüsünü "Gülün Adı" ismiyle romanlaştırmasıyla ülkemiz insanının tanıdığı Aynaros, dağ azizleri anlamındadır. Halkidiki yarımadasında bulunan ve özerk bir yapısı olan Ortodoks Hristiyanlığının en önemli merkezlerinden biridir (Dr. Hakkı Açıkalın, 2007). 57 Km uzunlugunda, 389 km2 alanındadır. Unesco tarafından korunma altına alınmıştır. Baskenti ise Kayres'tir. Aynaros, siyasi olarak Yunanistan'a, ruhani anlamda Patrik Bartholomeos'a bağlıdır. 1913'te tam bağımsız bir bölge olmuştur. Aynaros'da 17'si Yunan, diğer üçü Rus, Sırp ve Bulgar manastırı olmak üzere 20 manastır bulunur. İlk manastır ve münzevi manastır hayatının kurucusu ise Trabzonlu Agios Athanasios'tır. Manastırlar arasında anlayış farklılıkları vardır. Tutuculuğun sembolü Esfigmenos ve yeniliklerin öncüsü Simonopetra en önemlilerindendir (Dizi, 2007).

Bizans imparatoru Vasil döneminde yani 9. yüzyılın sonlarında Aynaros sadece rahiplere ve keşişlere mahsus bir dini merkez olarak kabul ediliyordu. Buradaki manastırlarda yaşam rahip Athanasios'un 10. yüzyılda hazırladığı talimatnameye göre keşişlerin bir arada komün hayatı sürmeleri esasına göre düzenlenmiştir. Tipykon adı verilen bu kurallar manzumesi Aynaros'un bir bakıma anayasası olup bugün hâlâ yürürlükte dir. Nitekim Aynaros'a kadın ve her türlü dişi hayvanın, hatta başlangıçta 'sakalsız' olanların bile girmesini yasaklayan kaideler Tipykon ile belirlenmiştir (News, 2007).

Yarımadadaki 20 ayrı manastırda yaşayan yaklaşık 2 bin keşiş, dünyada olup bitenden habersiz, tütsü-çingirak-ikona ve mum aydınlığında saatlerce (12 saat) dua ederek güne başlar.Dış dünya ile aralarına mesafe koymaları gerektiğine inandıkları için, son model bilgisayarlara rağmen internet bağlantısı yoktur. Modern bir hayat var olmasına rağmen keşiş olmanın ilk koşulu sahip olunan her şeyi geride bırakıp Manastıra adım atıldığında parayı unutmaktır. Bir şeye ihtiyaç duyulunca ise ortak mercii Abbod'a müracaat edip gerek varsa ondan para alınır (Dizi, 2007).

Aynaros manastırları, 1060 yılından bu yana hiçbir kadın ve dişi hayvanın ayak basmasına izin verilmeyen Bakire Meryem Bahçesi olarak anılır. Keşişlerin dünyasının tek kadın modeli bakire Meryem'dir. Bölgeye kadınlar girdiğinde iki ay ile bir yıl kadar burada bulunan hapisanede hapsedilip, bölgeye giren dişi hayvanlar ise öldürülür (İlber Ortaylı, 2007).

1. 4. 3. Tahannüs ve İtikâf

Tahannüs, kelime olarak, günaha karşı iffetli olma, putların mabud olarak terki veya uzaklaşma anlamlarına gelir (el-Müncid, 1956: 152). İstilahta ise, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in peygamberlik gelene dek dünyadan ve gündelik hayattan çekilerek uzlette bulunmasına denilir. Hz. Aişe, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Hira mağarasına çekilip orada, ailesine dönmeden birkaç gece tek başına kalıp, tahannüs'de bulunduğunu, bu maksatla yanına azık aldığını ancak azığı tükenince Hz. Hatice'ye (evine) döndüğünü, yine aynı şekilde azık alıp tekrar Nur dağına çıktığını ve bu durum, mağarada Cebrail'i görene dek devam ettiğini söyler (Buhari, Bed'ü'l-Vahy, Müslim, İman 252, 160; Tirmizî, Menakıb 13, 3636). Hz. Peygamber (s.a.v.) Hira mağarasında ibadet maksatlı giderdi. Sonra Hatice'ye döner, evinde de tıpkı Hira mağarasında olduğu gibi, ibadet ederdi (Sevinçgül, 1998: 762).

Hz. Peygamber (s.a.v.), Peygamberlik vazifesi sonrası artık uzlete çekilmemiştir. Sahabeler de onun nübüvvetten önceki fiiline uymayı bir gerek saymayıp, uzlet hayatına yönelmemişlerdir. Aynı zamanda bu uygulamaları ise, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatından sonra sünnetin yerini tespitte ölçü olmuştur (Uraler, 2000:355).

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in davete ruhen hazırlanmasında uzlet etkili olmuştur. Kargaşadan uzak geçirmek istediği anlaşılan kırklı yaşlarında bir mağarada kendini ibadete veriyordu. İnsanlara bakıyor, isyanlarını, sapkınlıklarını, düşünüyordu. Bu aynı zamanda onun tebliği ile vazifeli diğer Müslümanlara da güzel bir örnek teşkil etme oluyordu. Uzletin sadece kendini dağa vurmaktan ibaret olmadığını da ifadesiydi (Önkal, 1999: 124).

İtikâf ise, peygamberliğinden sonra Ramazan ayı içerisinde on gün kendini mescitte ibadete vermesidir. Kur'an'da Hz. İbrahim ve İsmail'e "*Tavaf edenler, itikâfa girenler, rükû ve secde edenler için bu Evimi tertemiz bulundurun*" emri verilmesinden anlaşılan itikâfın o dönemlere kadar dayanan bir ibadet olduğudur (Bakara 125). Hatta Mekke'de cahiliye devrinde dahi itikâf yapılıyordu (Erdoğan, 2001:148). Hz. Ömer, cahiliye döneminde bir gece itikâfta kalmayı adanmış, daha sonra Rasulullah'tan ne yapması gerektiğine dair bilgi istemişti. Oğlu İbn-u Ömer'in (r. a.) rivayet ettiği hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) ona cevaben "*Nezrini yerine getir!*" buyurdu (Buhârî, İ'tikâf 5, 15, 16, Humus 19, Megâzî 54, Eymân 29; Müslim, Eymân 27).

Hz. Peygamber (s.a.v.) ise Ramazanın on gününü itikâfta geçiriyordu. Ramazanın son on gününde Kadir Gecesinde aranmasını tavsiye ettiği için bu son on günü itikâfta geçiriyordu (Buhârî, Fadlu Leyletü'l-Kadr 3, İ'tikâf 1, 14; Müslim, İ'tikâf 5, 1172). Hanımları da itikâfa giriyor, onların bazılarını diğerleri yaptığı için yapar gördüğünden dolayı hem onları bu işten men ediyor hem de kendisi erteliyor başka bir vakitte yapıyordu. Bir başka Ramazanda sefere çıktığı için tehir etmiş ertesi yıl yirmi gün itikâfta kalmıştı (İbn Mâce, Sıyam 58, 1770). Vefat ettiği yılda da yirmi gün itikâfta kaldı (Buhârî, İ'tikâf 17).

Hz. Peygamber (s.a.v.), itikâf halinde nelerin yapılıp yapılamayacağı konusunda da örnek teşkil edecek uygulamalarda bulunuyordu. İtikâfta iken hastaya uğruyor, çok vakit harcamadan halini soruyordu. Hz. Aişe, sünnet olanın, hasta ziyaretine gitmeme, cenaze merasimine katılmama, kadına temas etmeme, olduğunu zarurî ihtiyaçların bunun dışında olduğunu ifade eder. Bu ifadeden Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sosyal hayattan zaruret yoksa çekildiği, çok önemli vazifeleri bile geride bırakacak derecede itikâfa önem verdiği anlaşılır (Ebu Dâvud, Savm 80, 2473).

1. 4. 4. Ahmed Yesevî

Resim 1: Ahmed Yesevî Külliyesi

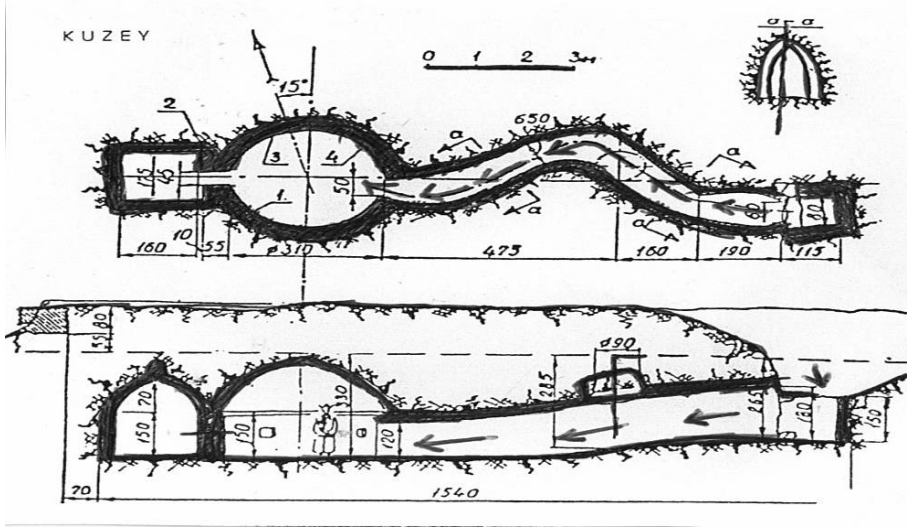
Ahmed Yesevî'nin doğum tarihi net olarak bilinmese de XI. yüzyılın ikinci yarısında dünyaya geldiğini söylenebilir.

Tahsiline Yesi'de başlayan Ahmed Yesevî küçük yaşında, yaşının üstünde tavırlar göstermesi nedeniyle çevresinin dikkatini çekmiştir. Buhâra'ya gider. Bu şehirde devrin önde gelen âlim ve mutasavvıflarından Şeyh Yusuf el-Hemedânî'ye intisap ederek onun terbiyesi altına girer. Ahmed Yesevî bir süre sonra irşad postuna oturur. Kendinden sonra, vaktiyle şeyhi Yusuf el-Hemedânî'nin vermiş olduğu bir işaret üzerine irşad makamını Şeyh Abdülhâlik-ı Gucdüvânî'ye bırakarak Yesi'ye döner; vefatına kadar burada irşada devam eder (DİA, 1989, A. Yesevi Mad.).

Ahmed Yesevî altmış üç yaşına geldiğinde "*Altmış üçte kirdim yirge sünnet diyü / Mustafağa matem tutup kirdim muna*" diyerek dünyadan alacağı zevk ve lezzetin Hz. Peygamber (s.a.v.)'den fazla olmaması gerektiğini düşündüğü için tekkesinin avlusunda müritlerine bir çilehane hazırlatır (Köprülü, 1984: 73). Bu çilehane, bir su kuyusunu andıran yapıya sahiptir. "Hikmet" adındaki divanını burada yazar. Halkla ve talebeleriyle irtibatını koparmadan vefatına kadar burada ibadet ve riyazetle meşgul olur. Çilehanede ne kadar kaldığı ise net olarak bilinmemektedir (DİA, 1989, A. Yesevî Külliyesi Mad.).

Resim 2: Ahmed Yesevî'nin Yer Altındaki Çilehanesinin Planı ve Kesiti.

Kaynak: (DİA, 1989, A.Yesevî Mad.).

1. 4. 5. Gazzali

Resim 3: Şam Emeviye Camii ve Gazzali'ye İnzivası Süresince Mekan Olmuş Minaresi

Gazzali'nin yaşamı, bize inziva düşüncesinin insan hayatında ortaya çıkışında ve sonrasında meydana getirebileceği değişiklikleri net bir şekilde gösterdiğinden ötürü önemlidir.

Yetiştığı ortam itibariyle kendisine saygınlık kazandıracak hemen hemen her şeye sahip olan Gazzali, günün birinde içinde bulunduğu vaziyetten tikslenme derecesinde uzaklaşmak istemiş, uzun yıllar terk ettiği şaşaaadan uzak, bir cami minaresinde yaşamıştır. İnzivada geçirdiği yıllarını da boşluk içerisinde değil de hayatının en önemli eserini yazacak derecede verimli geçirmiştir. İnzivası esnasında dahi halkı ve halkın şikâyet ettiği yöneticileri dinlemiş, sosyal

hayatın uzağında kalamamıştır. Münzevi yıllarından sonra ise tekrar vatanına dönmüştür ama artık eski Ebu Hamid değil “İhya” müellifi yeni Gazzali’dir. Ömrünün kalan kısmında ilki kadar uzun olmasa da inzivalar yaşayan Gazzali, artık bir yenileme (tecdid) ameliyesi içine girmiştir. Kendine has yalnızlığı içinde, ihtişamsız vefatına kadar insani ilişkilerini sanki onların içinden biri değilmiş gibi sürdürmüştür.

Medrese ortamında gayet iyi konuma gelmiş bir fakihin bu denli cemiyetten uzaklaşmasına neden olan nedir? Gazzali’nin Bağdat’ı terk etme kararının temelinde, toplumunun içine düştüğü dinî ve ahlâkî yozlaşma vardır. Bunun bir sonucu olarak siyasî istikrarsızlık ve çalkantılardan duyduğu huzursuzluk ve acıların, bu olumsuz gelişmelerin oluşmasına sebep psikolojik, sosyal nedenleri bulma ve "tedavi yollarını gösterme", hatta başarıyı denilebilecek İhya-u Ulumi'd-din’e yoğunlaşıldığında topyekûn bir ıslah ve tecdide (yenilenme) gitmenin lüzumu düşüncesinin varolduğu anlaşılacaktır (DİA, 1999, Gazzali Mad.).

Ona göre medresenin samimiyetsiz, çocuksu, kıl-u kâl ortamından ayrılmaya en çok zorlayan etken; hakikat karşısındaki kendi rahatsızlık duyduğu konumudur. Medrese halis ve samimi kalmasına imkân tanımıyordu. Kur’an’la meşguliyeti ve Hâris el-Muhasibî, Ebû Tâlib Mekki ve İmam Kuşeyrî gibilerin öğütlerini inceleme, onun benliğinde, bu nefreti gün geçtikçe artırmaya ve güçlendirmeye başlamıştır (Zerrinkub, 2001:127–128).

Sûfi meşrep kardeşi Ahmed’in onu kast ederek okuduğu;

“Ey yumuşamaz taş! Daha ne zamana kadar demiri bileyeceksin; ama kendin keskin olmayacaksın?”

şiiirinin onda olağanüstü bir tesir icra etmesi bardağı taşıran son damla olacaktır. Şöhretli âlim insanlar peşinden gelip onu bu fikrinden caydırmasın diye Hacca gideceğini söylese de Âdem, Nuh, İbrahim, Hûd, Musâ ve İsâ Peygamberlerin kıssaları ile irtibatlı olması nedeniyle olsa gerek Şam’a yolculuğa çıkar (Zerrinkub, 2001:130–136).

Geçim kaynaklarını da Bağdat’ta bırakan Gazzali için artık zor bir dönem başlar. El yazmacılığı ve taş işçiliği ile geçimini sağlıyor, avamın giyinişiyle aynı giyiniyor yinede halkın ilim ehline verdiği sadakadan istifade etmiyordu. El-Munkız’da Gazzâlî, Bağdat’tan Şama geldiğini ve iki yıl Şam’da kaldığını söyler. Bir gün yolu üzerindeki bir medresede eserlerinin mütalaa edildiğine rastlayınca depreşen müderris gururu onu rahatsız eder ve onu bir iç sorgulamaya sevk eder.

el-Munkız, Gazzali’nin psikolojik durumunu itiraf ettiği “günlük” görünümü arz eder. İnziva yıllarıyla alakalı, Emeviye Camiinin minaresinin kapısını kilitleyerek kendiyile yaşanmışlığını,

döndükten sonra da hadiselerin, evlad-ü iyalin, geçim sıkıntısının huzurunu kaçırıp yalnızlıktan duyduğu tadı bozduğunu da anlatır. O, bu tadı ancak ara sıra duyar, ama o hale kavuşmaktan ümidimi kesmez. On sene kadar böyle devam eder. Ona göre yalnızlıkları esnasında “malum” olanları tamamen anlatması mümkün değildir. Gazzali başka bir yerde ise bu malum olanı özet mahiyetinde, insanın, yalnızca beden ve kalpten ibaret olduğu hakikatini keşfettiğini, kalpten maksadının da Allah’ı tanımaya mahsus ruhun hakikati olduğunu söyler.

Anlaşıyor ki, Gazzali asıl seyahatini kendi iç âlemine doğru yapmıştır. Toplumun onu rahatsız eden yönleri, toplumun nezdindeki yeri ve hakikat karşısındaki konumu onu bu yolculuğa sevk eden amillerdir. Bu kaçış bu tür inzivanın temelinde olabilecek şeylerden kaynaklansa da dönüşünden çıkarılacak birçok sonuç vardır.

BÖLÜM 2: BAZI DİNLERDE VE İSLAM'DA İNZİVA

Mistik duygu-düşünce, semavi bir kitaba dayansın ya da dayanmasın, hemen hemen bütün dinlerde vardır. İnsanların dinden beklentilerinin büyük bir oranını oluşturan “kemâl” arzusu, dinlerin mistik yönleriyle giderilir. Bu amaçla insanlar, tâbi oldukları dinlerin ritüellerini de kullanarak bu gereksinimlerini karşılamaya çalışırlar. Tepe bakışla görülecektir ki, İslam'da olduğu gibi diğer dinlerde de “Müteal”(aşkın) varlığa yakınlaşma çabası olarak değerlendirilebilecek bu davranış ve tutumlar, biraz da “Aşkın” varlığın dışında kalan varlıklardan (mâsiva) uzaklaşmayı gerektirir. İşte bu yönü itibariyle psikolojik varlık insanın, aynı durum karşısında farklı tavırları sergilemesi ve yönlerin farklılığı dışında görünen tablo hemen hemen aynı niteliktedir.

Yeryüzünde yüzlerce inanışın varlığı göz önünde bulundurulursa, elbette bütün bu dinlerdeki inziva düşüncesini araştırmak ve kısa da olsa ana başlıklar halinde değinmek, çok hacimli bir çalışma ile olabilir. Bu nedenle bu çalışmada, inziva kavramının niteliklerini yansıtabilecek birkaç dini inanca yer vereceğiz.

Şüphesiz inziva düşüncesinin en etkili olduğu dinlerin bir çoğu Uzakdoğu kökenlidir. Uzakdoğu'da, aslında Hinduizm, Budizm gibi ana inançların birer yorumu olan yerel dinlerin tamamına yakınında var olan “olgunluk için çile” düşüncesi, inzivanın da hareket noktasını oluşturur.

Bu çalışmada, inziva düşüncesinin ağırlıklı görüldüğü semavi kökenli bir diğer din olan Hıristiyanlığın yaklaşımına ve Uzakdoğu dinlerinden de sadece Hinduizm ve Jainizm'e değinilecektir.

2. 1. Hinduizm'de İnziva

Dinî yaşantıda insanın inandığını kendince ifade etmek istediği birçok yol ve yöntemden bahsedilebilir. Fakat bütün dinler, insana bu hürriyeti dilediği gibi kullandırmaz. Belirli zaman, mekân ve şekle bağlanan ibadetleri insanın kendince yorumlamasına müsaade edilmez. Eğer insana bırakıldığını düşünürsek, dinlerde disiplinden bahsetmek elbette ki mümkün değildir. Yine de zaman içerisinde dinlerin arasına giren insanların alışkanlıkları, bir müddet sonra gelen diğer inananlarca dinin kuralları olarak algılanmıştır. İslam'a göre “bid'at” olan ve şiddetle zemmedilen bu türden uygulamalar bazı dinlerce çirkin görülmemiş, aksine kutsal sayılmıştır. Bunda kutsal bir metne dayanan semavi dinlerle diğer dinlerin farklı olduğu açıkça göze çarpar.

İşte bu bağlamda Hinduizm, oluşumunu uzun yıllarca devam ettirmiş, zamanla bazı uygulamaların din bünyesine alındığı bir dindir. “Sadular” misal olarak verilebilir. Hindular, kendisini Tanrıya adayan ve ömrünü derin bir melâmet içerisinde geçiren “Sadular”ın, Tanrının yeryüzündeki temsilcileri olduklarına inanırlar. Fakat Sadu olabilmek için cansız bir cisim gibi kalıcı olma kuralı olamayacağı için her doğan çocuğa, ‘Sadu potansiyeli’ var, gözüyle bakılabilir. Bu nedenle her geçen gün Tanrının yeryüzündeki temsilcileri artmakta veya eksilmektedir. Yani, kutsal olarak görülen Sadular’ın varlığı aslında Hinduizm’in değişken yapısının da bir göstergesidir.

Uzakdoğu inanışlarının hemen hepsinde olduğu gibi Hinduizmde de eziyet ve perhizle ruhun olgunlaşması ve en sonunda “nirvana”ya yaklaşılması hedeflenir. Bu bir kısım oryantalistlerin iddialarında İslamî anlayıştaki “fena” kavramıyla da yan yana getirilmeye çalışılmıştır (Güngör, 1996: 43). Izdıraba dayanma, Uzakdoğu dinlerinden İslam’a pek çok gelenekte ruhî gelişim için hayati önem taşır (Sayar, 2005: 67).

Elbette içerisinde “kast” sistemini de barındıran bu dinde, ibadetlerin kişilerce uygulanışı da farklı olacaktır. Bu nedenle inziva düşüncesi bir Brahman ile sıradan bir köylüde ayrı ayrı gözükecektir.

Tercihlerini Himalayalarda ve Devendranath Tagora gibi yerlerde inzivaya çekilmekten yana kullanan Hindu münzevilerin yanında, (Sarıkcıoğlu, 2002: 19). ibadethanelerin civarında veya örf olmuş uygulamaların sonucu kendi evleri ya da evlerinin uzak bir açıklığında inzivaya çekilenler de vardır.

Hindu münzeviler, zamanla inziva mekânı olarak kalıcı olabilmesi için mağaralar içine bina edilmiş çok katlı mabetler yapmışlardır ki, Hindistan’daki meşhur Ayanta ve Ellura mağaraları bunlardan sadece ikisidir (Sarıkcıoğlu, 2002: 68).

Hindistan ve Nepal gibi Hinduların çoğunlukta yaşadığı bölgelerde, istesin istemesin herkesin girmek zorunda olduğu inzivalar da vardır; Mesela, buluğa eren kızlar 15 gün dışarı çıkamaz, alış-verişte bulunamaz, yemek yapamaz, temiz sayılan nesnelere dokunamaz. Bir aileden ölen kimsenin cenazesi yakılıp, civardaki kutsal sayılan nehre külleri döküldükten sonra, ölüyü yakan kişi, beyaz (ihrama benzer) bir kıyafetle, çayır gibi yeşil bir alanda otların üstünde, kendi yemeğini yalnızca kendisi pişirerek, hiçbir şekilde dokunulmadan bir hafta bekler. Dokunulursa, dokunan kimsenin de bir hafta yalnız başına kalması gibi bir cezası vardır. Sonra yıkanıp tıraş olması gereken bu kimse, bir ay beyaz elbise ile hayatını devam ettirir.

Nepal’da uygulanan bir geleneğe göre, seçkin bir kız çocuğu “Bereket Tanrıçası” olarak kabul edilir, her ay “ring” denen şehrin etrafı dolaştırılarak bereket beklenir. Şuan “Kumari” adlı küçük bir kız çocuğu Bereket Tanrıçası olarak, ünlü Katmandu meydanında bir mabette, kurallara göre buluşa ereceği ilk güne dek münzevi bir hayata tabi tutulmaktadır. Yalnızca ayda bir gün ringin dolaşılması esnasında bu mabetten çıkarılır. (Kişisel Gözlem, 2005)

Hinduizmde, kocası ölen kadınlar lanetli sayılır. Bu kadınlara uygulanan bir tecritten söz etmek de mümkündür.

2. 2. Jainizm’de İnziva

Fetih manasına gelen, ”Jain” kelimesinden türeyen Jainizm, ruhsal dünyayı fethetmek anlamındadır (Britannica, 2000, Caynacılık Mad.).

Budizimle hemen hemen aynı tarihlerde ortaya çıkan ve aralarında birçok benzerliğin

bulunduğu 5000 yıllık bir din olan Jainizm dünyanın en eski dinlerinden biri olarak kabul edilir. Hâlihazırda dünya üzerinde yaklaşık 4 Milyon Jain’in yaşadığı kabul edilir (Ahimsa, 2007).

İnanç esaslarının çoğuna ateist inanışların hâkim olduğu Jainizm’de yine Hindularda rastlanılan putperest eğilimler de gözlenir.

Jainizm ‘in en temel kuralı “Ahimsa”dır. Ahimsa; acı vermemek, şiddetsizlik manalarındadır. Bu inanç akidesinden dolayı Jainistler, gündelik yaşamlarında (gözleriyle göremeyecekleri küçük canlılara varana dek) var olan her canlıya zarar vermemek için bazı davranışlarda bulunurlar. Mesela, teneffüs esnasında ağza girecek küçük canlıların ölmemesi için ağızlarını tamamen kapatan ağızlık takmaları, kıyafetlerin arasında dolaşabilecek canlıların ölmemesi için kıyafet giyinilmemesi, içlerinde böcek veya gözle görülsün ya da görülmesin küçük canlıların bulunabileceği türden yiyeceklerin (meyve, bal, et...) yasak olması verilebilecek örneklemelerdir (Britannica 2000, Caynacılık Mad.).

Jainizm’de insanı eğlendiren, insanın hoşuna giden her şeyden uzak durma esası vardır. Bu onları münzevi ve melankolik bir hayata iter. Günümüzde bu uygulamaları devam ettiren Jainler, tapınaklardan ayrılmaz, evlenmez ve mülk sahibi olamazlar (Jainism, 2007).

12 yıl, Jainizm’de dinî eğitimin süresi olarak belirlenmiştir. Jainizm etiğine göre, bu süre içinde kurallara uygun inziva hayatı yaşayan ya da uzun denemelere rağmen dünyevi arzularını kontrol edemeyen, içinden bu arzuları hâlâ atamamış bir rahip ölümünü

hızlandırmalı ve intihar etmelidir. İntihar usulü ile kendini temizleme bu kimse için tercih edilebilecek en doğru davranıştır (Newadvent, jain, 2007).

İnzivaya çekilmiş Jainler, Ahimsa anlayışları gereği kendilerine ilişen zararlı zararsız haşerelere dahi müdahale etmemeleri, bakterilerin ölmemesi için ilaç içmemeleri gibi davranışları sonucu ruhlarının temizlendiğine inanırlar (Ahimsa, 2007).

2. 3. Hıristiyanlık'ta İnziva

Hıristiyanlığın başlangıç noktası olarak da kabul edebileceğimiz Hz. Meryem'den itibaren bu dinde inzivanın yeri gayet net görülebilir. Hz. Meryem'in daha doğmadan annesi tarafından mabede adanması Hıristiyanlıktaki ilk inziva olarak nitelendirilebilir (Al-i İmran 35). Kendisi yine mabette inzivada iken Allah'ın ona bir evlat lütfettiği hem İslamî kaynaklarda hem de Kitab-ı Mukaddeste yer alır (Matta 1/18, Luka 1/26–32, Yeşaya 9/6).

Hz. Meryem'in bu inzivasında mekânı Kur'an'a göre mabedin mihrabıdır (Al-i İmran 37). Fakat bu mihraptan anlaşılması gereken, toplu ibadetlerde din görevlisinin kullandığı ön tarafta bulunan bir mekân değildir. Zikir-i cüz irade-i kül (bir bütünün, parçasını söyleyerek tamamını kastetme). prensibince buradaki mihraptan asıl anlaşılması gereken, mabedin tamamı veya daha özelde, içinden merdiven benzeri bir vasıtayla ulaşılabilen ayrıca bir mekândır (Yıldırım, 2003: 53). Mahfel de denilebilecek bu mekân, manastırları ve kiliseleri birbirine bağlayan ve yerden biraz yüksek olarak inşa edilen hücre de olabilir. Bu hücreler, ibadet edilen yerlerin koruyucuları olan ve kendini zahidce ibadete veren kimseler için hazırlanmıştır. Hz. Meryem de bu hücrelerden birinde kendini ibadete vermiştir (Mevdudi, 1991, 53).

Mabedin doğu tarafında olan bu mekân, onun hem ailesi hem de diğer insanlarla irtibatının kesildiği bir yerdir (Meryem 16). Hz. Meryem için bu yer bir aşama sonrasında mazhar olacağı şerefi gölgelememesi için dünya ile onun arasındaki bir perde gibidir (Meryem 17). O, burada dış dünyadan bağımsız bir şekilde Rabbi tarafından temiz bir şekilde rızıklandırılmıştır (Al-i İmran 37).

Hz. İsa'nın hayatını sürdürdüğü ortam itibarıyla, yalnızlık ölümüne dek onu terk etmemiştir. Etrafında sayılı insan bulunan Hz. İsa'nın, bu yalnızlığı her zaman dışlanmışlık sebebiyle olmaz. Her ne kadar o, mutaassıp Yahudilerin dışlamalarından dolayı yalnız olsa da Rabbiyle baş başa kalma için de insanlardan uzak kalmayı tercih etmiş, yer yer insanların aralarından çekilerek ıssız bir mekânda –ki bu çoğunlukta dağdır- tek başına ibadetle meşgul olmuştur (Matta 14/23).

Hız. İsa, kendisine gönderilen vahyi tebliği esnasında, bu tebliği ilginç bulup, merak eden ve karşı çıkan birçok insanla görüşmüştür. İnsanlarla görüşen, onların içinde bulunan Peygamber, bazen de onların arasından sıyrılıp yalnız kalarak ibadet etmeyi tercih etmiştir (Luka 5/15–16). Başta Yahudi din adamları, sonra da onların kin ve nefrete sevk ettiği toplumun Hız. İsa'ya karşı tutumu, çoğu zaman onu bunaltmış, o da bu duruma çare olarak yalnızlığı, ıssız bir yerde ibadeti tercih etmiştir (Luka 6/12). Hatta bu inzivaların bazısında havarilerinden birkaçını yanına almıştır (Luka 9/28). *Havarileriyle beraber çekildiği bu inzivalarda, Hız. İsa'ya gelen bazı seslere onların da şahit olmalarından anlaşılan, yalnızlıkları bir dinlenmenin çok ötesindedir (2. Petrus 1/18).*

Hıristiyanlıkta görebileceğimiz inziva örnekleri elbette bu kadarla sınırlı değildir. İslam'da olduğu gibi, bir dinin peygamberinin uygulamalarının, o din müntesiplerince taklidi son derece normal bir tutum ve davranıştır. Hız. İsa'dan sonra da Hıristiyan rahiplerin gerek eğitimleri esnasında gerekse de dinî yaşantılarında inziva önemli bir yer tutar. Hıristiyan azizler, mağaralar ve kayalıklara oyulmuş manastırları ibadet yeri olarak kullanmışlardır. Mesela: Göreme, Kaymaklı ve Derinkuyu'daki mağaralar, rahiplerin barınak ve ibadet yerleridir ve Hıristiyanlarca kutsal sayılır (Sarıkçioğlu, 2002: 68).

Manastırlar, genelde ulaşılmaz dağ başlarında ve kentlerden çok uzak yerlerde yapılırdı. Bu tür manastırlara en güzel örnek Trabzon'daki Sümela Manastırı ve Yunanistan sınırları içerisinde bulunan Aynaros yarımadasındaki tapınaklardır. Dik yamaçlar üzerinde kayalara oyularak yapılan bu manastırlar, bir yalnızlık kalesini andırır görünümüne sahiptir (Bk. Sf. 32).

Tıpkı tasavvufî hayatta var olan ve zaten kırk demek olan “çile”, “erbain” gibi Hıristiyanlıkta da kırk günlük “Büyük Perhiz” dönemi vardır. 1. İznik Konsilinde tarihi sabitlenen (21 Mart) Paskalya Yortusunda, elli gün süren “Hamsin” döneminin içinde bulunan kırk günlük büyük perhiz döneminin varlığı Hıristiyanlarda da farklı bir “çile” ve “erbain”in var olduğunu gösterir (Erbaş, 2003: 47).

Bu çalışma esnasında kendisinden Hıristiyan inancında inzivanın varlığı ile alakalı bilgi aldığım, Kadıköy Uluslararası Topluluğu Protestan Cemaati Pastör'ü Mr. Mike, dileyen kimseler için büyük ibadethanelerde tıpkı Hız. Meryem'in de inzivaya çekildiği mihrab gibi mekanların yapıldığını, istenildiği vakit inanlıların buralarda ruhlarını temizleyeceğini ifade etti (Kişisel Görüşme, 2007). Yine birçok dinde belirli dozlarda görülen şifa ritüeli gibi bir uygulamadan da bahseden Mr. Mike, aslında patolojik kökenli bir sebebe dayalı içine kapanma ve kendini kapalı bir mekâna

hapsetme durumunda, din adamınca uygulanan "yağlama" merasiminin Hıristiyanlıkta var olan bir uygulama olduğunu belirtti (Yakub 5/14-16).

Günümüzde ise Hıristiyan inancında inzivanın en iyi örneği Aynaros yarımadasındaki rahiplerin yaşantısı olarak gösterilebilir. Bin yıllık aşkın süredir devam edip süren bir inziva gelenegini bu yarım adada yaklaşık ikibin rahipçe sürdürülmektedir. Bu konuyla alakalı geniş bilgi inziva örnekleri arasında verileceği için burda detaylandırılmayacaktır.

2. 4. İslam'da İnziva

İnzivanın İslamiliğinin tartışılması gereken bu bölümde önce İslamî yorumları itibariyle inziva ve içinde inziva bulunan tutumların ele alınmasıyla başlanılacaktır. Her ne kadar karşı duran İslam bilginleri olsa da inziva, bu yönüyle sisteme bağlanmış bir görünüm arz etmektedir. Bu bölümde inziva kavramı ifade edilirken diğer yönlerinden ziyade, dini kaygıların sevk ettiği yalnız kalmışlık hali kastedilecektir. Zikredilecek inzivanın, ruhbanlık gibi algılanmaması gerekir. Zira ruhbanlık bir ayette ifade edildiği gibi; Allah'a göre sevimsiz bir insan icadıdır (Yıldırım, 2003, 57/27).

İslamî gelenekte inziva, ağırlıkta tasavvuf kültüründe yer edinmiştir. Birçok erkâna sahip bu disiplin içinde inziva tavrı sergilenen çeşitli tutumlardan bahsetmek mümkündür. Tasavvuf erbabınca Hak yolcusuna "Sâlik", marifete ve muhabbete ulaşma adına yol kat etmesine de "Seyr-ü Sulûk" denir. İşte bu seyr içinde mesafe alabilme için çeşitli yöntemler vardır. Tasavvufi kurallar çerçevesinde ancak bir rehber veya mürşidin gözetiminde uygulanabilecek bu yöntemlerle sâliğin ruhunun durulması ve aldığı yolun neşelerini duyması hedeflenir. Dünya ile irtibatından kaynaklanan bir takım olumsuzlukların silinmesi, Allah'ın rıza göstereceği bir "kul" olabilme arzusu ve yaptıklarının karşılığını kat kat alacağını umması onun bu seyrinde azmini artırır (Eraydın, 1997:317). Tasavvufi istilahtaki "halvet", "celvet", "çile", "uzlet", "tecrid" gibi ritüellerin esasında ağır fiziki durumlarla insanı karşı karşıya bırakmasına rağmen mürid veya namzetlerin bu yolları tercih etmesi, hatta bir disiplin haline gelerek ayrı bir yaşam tarzı olması bu sebepten ele alınabilir. Tasavvuf, kâl değil hâl ilmidir. Teorik olmaktan çıkıp pratik olmaya geçmektir. Bu bakımdan bu esaslar, tasavvufta bir hayli geliştirilmiştir (Şamil, ? , İnziva Mad.).

İnzivanın tercih edilmesinin elbette birçok nedeni vardır. Halktan ayrı olma, aynı zamanda günahattan ve günaha sebep olacak şeylerden sakınmaktır. Ancak mutasavvıflar çok farklı bir pencereden bakarak; *"Uzlete çekilen için münasip olan; insanlardan uzak kalmasının maksadı, onların şerrinden uzak olmak değil, kendi şerrinden insanların selamette olmaları olduğuna inanmasıdır"* denilmiştir.

Dünyadan uzaklaşma anlamında olan inziva, ya halkın şerrinden kaçmak için, ya da münzevinin *"halka zarar vermeyeyim"* diye yaptığıdır ki, erbabinca ikincisi birincisine tercih edilir (Şamil, ? , Uzlet, Mad.).

Şerden uzaklaşma inziva için en çok tercih edilen sebeptir. Fakat A. İbn Hanbel'in rivayet ettiği şu hadis bu türlü bir inzivanın kıymet açısından ikinci planda olduğunu ifade eder.

"İnsanlar içine karışıp da onlardan gelecek sıkıntılara katlanan Müslüman, insanlara karışmayıp onlardan gelecek sıkıntıya sabretmek durumunda olmayan Müslüman'dan daha hayırlıdır. " (Cânân, ?).

İnsanlar arasında yaşamanın ve bunun bir sonucu olarak onlara alışmanın ve insanlarca alışılmanın bir mümin sıfatı olarak belirtildiği şu hadis de inzivanın Hz. Peygamber (s.a.v.)'in idealindeki yerini anlama açısından gayet manidardır. *"Mümin ülfet eder ve ülfet olunur. Ülfet etmeyen ve ülfet olunmayan kimsede hayır yoktur. İnsanların hayırlısı ise insanlara hayırlı olandır. "* (Bilmen, 1990: 491).

İmam Rabbani, insanlardan uzaklaşıp uzlete çekilmek isteyen birine daha hayırlı bir yol göstermek için ihmal edebileceği bir noktada uyarır. *"Mübarek olsun! Uzleti isteyiniz! Bir köşeye çekiliniz! Uzlet Sıddîkların aradığı şeydir. Fakat Müslümanların haklarını gözetmeyi elden kaçırmayınız. "* (Rabbani, 2001:265). Kendisinde de uzlet hislerinin samimi bir şekilde belirttiği, daha yükseğe meyil arzusunun varlığından bir vakit inzivaya çekilmek istediğini belirtir (Rabbani, 2001: 16). Anlaşılan o ki, bir kimse bunu kendine yol edinecek ve sorumluluklarını ihmal edecekse o vakit inziva tercih edilmez.

Mutasavvıfların arzu ettiği uzlet, insanlardan devamlı surette uzak kalmak değil, nefsi terbiye edip tekrar insanların arasına dönmektir.

Kuşeyrî Risalesi'nde; esas uzletin insanlardan uzak olmak değil, günahlardan ayrı olmak olduğuna işaretle şöyle der:

"Hakikatte uzlet, kötü huylardan ayrılmaktır. Uzletin tesiri vatandan (yerinden) ayrılmada değil, kötü vasıfları değiştirmede aranmalıdır. Bunun içindir ki; "Arif kimdir?" sorusuna zahiren halkla beraber bulunduğu halde, sırren onlardan ayrı olan kimsedir diye cevap vermişlerdir (Şamil, ? , Uzlet Mad.).

Mevlâna mesnevîsinde inzivada bulunan kimsenin maksadının ne olması gerektiğini şu beyitleri ile ifade eder.

"Akıllı olan kuyu dibini seçmiştir; zira halvette gönül sefası vardır. Kuyu dibinin zifiri karanlığı halkın zulmetinden iyidir. Halkın ayağını tutan kimse baş alıp getirememiştir; yani nihayete erip sırra muttali olamamıştır. Halvet ağyara karşı lâzımdır, yar'a karşı değil; kürk kış için gereklidir bahar için değil. . . "

İnsan, Mevlâna'nın ifadesiyle, bir pergel gibidir. Ayağının biri halkın arasında dolaşırken diğeri ise çivili ayak gibi hakta sabittir. Serbest ayak kapatıldığında geleceği yer ne olursa olsun çivili ayağın yanı olacaktır.

Yalnızlık düşüncesinin insana kazandırdığı önemli mesafeler varken kaybettirdiği birçok şey de olabilir. İslam'ın yalnızlıkla alakalı yaklaşımı kişiyi nefsinin tehlikelerinden koruma yönündedir. Bu yönüyle anlaşılması gereken yalnızlık insanlardan uzaklaşarak değil nefsinden uzaklaşarak elde edilebilir. İnsanlardan uzakta fakat nefsiyle baş başa kalan bir kimse asıl tehlikeye maruz kalmış kabul edilir. Kütüb-i Sitte'de Sevban tarikiyle nakledilen şu hadis bu yanıyla değerlendirildiğinde asıl olanın nefsaniyetten sıyrılma olduğu ortadadır.

"Ümmetimden bir kısım insanları bilirim ki, Kıyamet günü Tihâme dağları emsalinde tertemiz hayırlarla gelirler. Allah o sevapları, saçılmış toz haline getirir (değersiz kılar, kabul etmez). Sevban dedi ki : "Ey Allah'ın Resulü! Onları bize tavsif et, durumlarını açıkla da, bilmeyerek biz de onlardan olmayalım!" Sonra Allah Resulü açıkladı: "Onlar sizin din kardeşlerinizdir. Sizin cinsinizden insanlardır. Sizin aldığınız gibi onlar da gece ibadetinden nasiplerini alırlar. Ancak onlar, Allah'ın yasaklarıyla tenhada baş başa kalınca o yasakları ihlâl ederler, çiğnerler. "

Görülüyor ki Hz. Peygamber (s.a.v.) de insanların arasında bir yığın amel yapıp onların arasından sıyrılınca bu yaptıklarını boşa çıkaracak işler yapan kimsenin yalnızlığını bir afet olarak tasvir ediyor. Şu durumda yalnızlıktansa kalabalığın tercihinin daha uygun olacağı anlaşılıyor. İnsanlar arasına karışmanın (ihtilat), onlarla münasebet içinde olmanın kişiye kazandırdıklarını nazara alan İmam Rabbani, köşeye çekilip, uzlet etmek isteyen ve uzlete çekilen birine öyle sohbetler var ki, onların uzletten daha kıymetli olduğunu yazar. Üveys-i Karnî'yi düşünmesi gerektiğini hatırlatır. Ona göre o, uzlet etmek ister ama insanların en iyisinin sohbetine kavuşamaz. Sohbetin yükselttiği derecelere erişemez. Tâbiinden olur. Birinci derecede olmaktan ikinci dereceye düşer. Halk arasında, kalbini Allah ile bulundurmaya saadetini kavuşacağını, sünnete yapışarak, çok kıymetli şeyler elde edebileceğini, bidatlerden sakınarak, yüksek derecelere kavuşacağını ifade eder (Rabbanî, 2001:270).

İnsan psikolojisi itibariyle düşünüldüğünde bir kavram ve olguya müspet yaklaşanların varlığı kadar menfi yaklaşanların olması da bir o kadar gerçektir. İnziva ile ilgili menfi yaklaşım, insana eza ve cefadan başka bir şey kazandırmıyor gibi gözükse de inzivanın insanlar nazarında bir konum kazandırabilir hususiyete sahip olması yönüyledir. Samimi duygular içinde, sırf Allah'a daha iyi bir kul olma, Onun rızasını kazama gayretinde olanların yanında sosyal yapıdan bir konum kapma, insanların gözünde iyi gözükme ve saygı beklentilerinden olsa gerek bazı insanlar da bu zoru tercih etmişlerdir. Muhasibî'ye göre bu bir aldanmışlıktan başka bir şey değildir. O, bazı durumlarda uzlet düşüncesinin aldatıcı olabileceğini vurgular.

Halktan uzaklaşma, kulların bir kısmında yanlış niyetlerle tezahür eder. Bunlar insanlardan Allah'a kaçarken insanlar arasında bir makam gözlerler. Bu elbette maddi bir mansıp veya paye değildir. Halkın arasında zühdüyle şöhret bulma tutkusu onları esir etmiştir. Bu kimseler gurura boyun eğer. Hatalarını görmez, yaptıklarını beğenirler (Muhāsibî, 2004:508). Böyle bir duruma düşmüş kimse için tasavvufu ilk kez doktrinleştiren Muhāsibî (Güngör, 1996: 58)., iki kavramı hatırlatır: Riya ve ucb. Her hakkın üzerinde Allah'ın hakkının olduğunu, ibadetlere riya karıştırmadan sırf Allah için yapmanın Allah'ın hakkı olduğunu ve hakkı sahibine iade etmek gerektiğini hatırlatır. Ucb ise az ibadete güvenmedir. Yapmacık uzletle insanın teselli bulmasının onun diğer amellerini de zayıf edeceğini ifade eder (Muhāsibî, 2004:510).

İnzivanın tercihine başka bir sebepte tatmin olma arzudur. Kişi bir boyun eğme ifadesinden uzak, beklenti ile uzlet yaşar, alışkanlıklarının esiri olursa yaptıklarının dine dayanmasını kendisine bir kalkan gibi görebilir. Bu, dinde olmayan bir takım uygulamaları dine sokma anlamına gelen ve asla dinen kabul görmeyen bir davranışa düştüğünün de işaretidir. Bidatlerin oluşmasında insanların dinin koyduğu kuralları yetersiz görmesi ve bunu halka kabul ettirme arzusu da vardır. Bu tip kimselerde meydana gelen diğer bir davranış da yapması gerekenleri ihmal etmesidir. İ. Rabbani, bu kimselerin halk arasında, Allah'ı hatırlayamadıklarından, kırk gün bir yere kapanıp halvet yaptıklarını söyler. Şuna da şaşırır, bu tip insanlar, bu bidatleri yaparken, o mübarek yolu kuvvetlendirdiklerini, olgunlaştırdıklarını sanırlar. Yıkıcılıklarına, tamir ve onarım derler (Rabbânî, 2001:168). Cahil sofilerin, zikre, fikre sarılıp, farzları ve sünnetleri yapmakta gevşek davrandıklarını, kırk gün çile çekmeyi ve riyazetler yapmayı beğendiklerini, oğlu Muhammed Sadık'a bir mektupta yazar (Rabbânî, 2001:260). Bazılarını ise zikri ve ibadeti eğlence için yaptıklarını söyler ve onları çocuklukla niteler. Ona göre, açlıkla ve insanlardan kaçarak çile odasında yalnız yaşamakla nefislerini temizleyen, fakat Allah'a yaklaşmayanlar bazı sezilere sahip olabilirler. Dini olsun ya da olmasın sıkı perhiz içeren ritüellerin olduğu herhangi bir disiplinde de gözlemleneceği gibi seziler cisimleri kapsar, maddeleri keşf etmeye yöneliktir, mahlûkların gaybalarını haber vermeye dairdir. Bunlar, yalnız mahlûklardan haber verir. Çünkü Allah ile aralarında perde vardır. İnsanların çoğu, Allah'tan kesilmiş olduklarından ve hep dünyayı düşündüklerinden dolayı, maddeleri keşf edenlere, mahlûklardan bilmediklerini haber verenlere kıymet verirler. İnsanlara da serzenişte bulunarak bu noktada büyük yanılğı içerisinde olduklarını söyler. Marifet ehli dururken onları büyük bilirler. Allah'ın marifetiyle donattığı marifet ehline rağmen onları "Evliya" ve "Allahın seçilmiş kulları" sanırlar (Rabbânî, 2001:293).

İstenilen inziva durumunda insanlardan uzaklaşan ferdin yine insanlara yük olması doğru değildir. Zamanla kurumsallaşan bu uygulamaların netice verdiği sosyal yardım anlayışı gereği, dervişlerin inzivaya çekildiği tekke ve zaviyelerde geçim kaynağı problemi de doğmuştur. Suiistimale açık bir yönü olmasına rağmen asıl mutasavvıflar, mutlak hürriyeti seçtik ve Hakk'a teslim olduk diye, dünyadan el-etek çekip, işi gücü bırakmamışlar, sūfî elbisesine bürünüp, bir köşeye çekilip, menfaat sağlamaya çalışmamışlar, meslek edinerek el emeklerinin karşılığı olan lokmalarını yemişlerdir (Şamil, ? , İnziva Mad.).

İnziva kavramının algılanışıyla ilgili bu girişten sonra, tasavvuf erbabınca içinde inziva durumları olan “çile”, “halvet”, “celvet”, “uzlet” kavramlarına sırasıyla, yine inziva eksenli genel bir değerlendirmeye geçebiliriz.

2. 4. 1. Halvet

Tenha bir yere çekilme, inzivada bulunma ve yalnızlığı seçme manalarına gelen halvet, mutasavvıflarca, halktan uzletle tamamen Hakk'a yönelip, duyuş, sezış, zevk ve hâl çerçevesinde her zaman Allah'la bulunmak, duyuşunu, bilişini, bakışını, varlığını, halini, duygularını, ruhunu sadece O'na yöneltmek gibi yorumlanabilir.

İnsan halvette kendisiyle başbaşa kalırken ayıplarıyla da yüzleşmiş olur.Eskiden hamamlarda terleme ve yıkanma için yapılmış tek kişilik hücrelere de halvet isminin verilmesinden de anlaşılır ki derviş halvet hanede günahlarıyla da yüzleşir (Abdülaziz Bey, 2000: 499).

Halvette esas olan, ruhun tasfiyesi, nefsin tezkiyesi ve vicdanın bütünüyle Allah'a yönelmesidir. Bu yönelmenin misalleri mutasavvıflarca başta peygamberlerdir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in nübüvvetten önce geçirdiği “tahannüs” denilen uzletleri, risaletiyle beraber tahannüslerin itikâf'a dönüşmesi, Hz. Musa'nın Tur'daki kırk gecesi, Hz. Meryem'in Ruhu'l Kudüs'le karşılaştığındaki inzivası halvet olarak algılanmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bir hadisinde, ıssız bir yerde Allah'ı zikredip gözü yaşaran kimsenin âhirette imtiyaz sahipleri arasında bulunacağına dikkat çeker (Buhârî, "Ezan", 36; Müslim, "Zekât", 91). Bu da mutasavvıfların kanaatlerini pekiştiren başka bir sebeptir (DİA Halvet Mad.).

Riyâzât halvetin bir yönüdür. Halvette bulunan kimse uzletin esası olan az yeme, az konuşma, az uyumayı yerine getirmelidir. Halvetin ilk basamağı kırk günlük bir fasılla tamamlanır. Sonrasında gusül alınır, iki rekât namaz kılınır ve gözyaşı ile tövbe edilir. Mürşit, müridi halvete sokacağı zaman onu alır, halvet odasına kadar eşlik eder; orada dua eder ve ayrılır. Mürid, yalnız kaldığı o hücrede itikâfta gibi yaşar. Ölçülü yer, ölçülü içer ve gücü yettiğinde, bedenî ihtiyaçlarını en aza indirir; hatta büyük ölçüde unutmaya çalışır. Açlığın sınırı ise;

ekmek-katık ayırt edilemeyecek seviyeye gelinmesidir. Halvethanede abdestli bulunmaya gayret gösterilmeli, uykuya karşı mücadele edilmelidir. Halvethanelerin genelde camii veya mescitlerin yanında olmasından istifade ile sadece cemaatle kılınacak namazlara devam edilebilir ancak Halka halvet belli edilmemelidir.

Halvet deneyimini insanlara açan nadir kişilerden olan Prof. Michaela Mihriban Özelsel'e göre halvette herkes ihtiyaç duyduğu şartları bulur.

“Ben galiba “çetin bir vaka”yım, yani “entelektüel kabuğum” çok sert.Yol’da ilerlemek büyük çaba gerektiriyor. Öyle olmasaydı Peygamberimiz (sas) “nefsin eğitilmesi”ni, “büyük cihad” olarak nitelendirir miydi? Hz. Mevlâna, “Yüksek bir mertebeye ulaşmış birini gördüğümüzde bilin ki bunun arkasında büyük bir emek yatar.” der. Fazla bir çaba sarf etmenizi gerektirmeyen bir halvet, şu an bulunduğumuz şekliyle kendimizi aşmamız için gereken sarsıntıyı sağlayamayacaktır. Aksi takdirde neden Mevleviler birbirlerini selamlarken “Allah zorluklarını artırsın!” desinler? Doğru bir tutumla mücadele ettiğiniz takdirde, mücadele ettikçe, kendi içinde daha çok gelişirsiniz. Savunma mekanizmalarının acıyı hafiflettiği doğrudur; ancak aynı zamanda Allah’ın bizim için takdir ettiği yaşam koşullarını layıkıyla göğüsleyip kendimizi geliştirmemizi engellerler. Bu nedenle, karşıma çıkan her zorluk için müteşekkirim, tıpkı “Allah zorluklarını artırsın” diyenler gibi.” (Zaman: 2003).

İleri gidip patolojik noktayı zorlayanlar da olmuştur. Bazı sûfler evlerini terk etmişler, mezarlıklarda, viranelerde, harabelerde, hatta bazıları mağaralarda yaşamaya başlamışlar, bunlar "şikeftiyye" tabir edilmişlerdir (DİA Halvet Mad.).

Gazzali’ye göre halvette Hakk’ın hitabı işitilir dese ve buna Hz. Peygamber (s.a.v.)’in vahyi ilk alışından sonra örtüye bürünmesini (el-Müddessir 74/1). misal verse de İbnü'l-Cevzî ve İbn Teymiyye onunla aynı görüşte değildir. İbnü'l-Cevzî, halvette duyulan bir ses varsa onun müridin ruh halinin dengesizliğinden kaynaklanan bazı vesveseler olabileceğini söyler. İbn Teymiyye ise halvetin faydalı olan ve bidat olan diye ikiye ayrılacağını söyler. Ona göre bazı büyük mutasavvıfların tasvir ettiği halvet tabloları bidattir ve şeytani halleri beraberinde getirmekle kalmaz, Hıristiyan ruhbanlığı ve Hindu inzivasıyla benzer vasıflar taşıyabilir (DİA Halvet Mad.).

Halvetin esas itibariyle insanlardan kaçma gibi bir amacı yoktur. Gerçek halvette kalbin ve zihnin halktan uzaklaşıp kendini Allah ile birlikte hissetmesi, bu vaziyette de toplum içinde yaşamının kalben Hak ile birlikte olmaya engel olmadığı inancı vardır. İlk dönem meşhur mutasavvıflarının kanaatleri de bu yöndedir. Cüneyd-i Bağdadî, *“Tevhid ehli, bedenleriyle eşyada bulunur, ancak ruhlarıyla dünyadan ayrı olurlar”* der. Rabia el-Adeviyye ise, *“Bedenimle halk içindeyim, fakat ruhumla dostum olan Hak ile birlikteyim”* diye bu hali tercüme eder (DİA, Halvet Mad.).

Esas itibariyle dinde bütün ibadetler Allah rızası için yapılmalıdır. Başkasının rızasının aranmasına riya denir ki bu da dine göre Allah'a ortak koşmanın (şirk) bir çeşididir. İşte yalnızca Allah'a yapılan bu ibadetler yine Onunla başbaşa kalma durumunu da ifade eder. Bu vecihle her ibadet, insanın dışarı ile alakasını gerek fiziken gerekse niyet yönüyle bir müddet de olsa kestiğine göre uzlet ibadetten bir parça renk taşır. Kaldı ki bazı ibadetler ritüel olarak da yalnız yapılır. İnsanların kendi tercihleriyle yaptıkları nafil türünden ibadetlere verebileceğimiz örneklerin en başında gelen gece ibadeti gibi. Dindar ve hassas (müttakî) kulların gece hayatına önem vermeleri de bu sebeptir. Maksat Allah'la halvet olma diyebileceğimiz yalnız kalmadır.

Bilimsel açıdan bakıldığında günümüzde yapılan beyin araştırmaları sadece zikrin değil, halvetin; oruç, duyuşal uyarım yoksunluğu gibi tüm diğer koşullarının insan beyninin kimyasında, dolayısıyla da insanda değişikliklere neden olduğunu söyler (Zaman: 2003).

2. 4. 2. Celvet

Aslında, halvetler, "celvet" için Salik'in nefsinin ve halkı irşada hazırlama temrinidir. Yani, celvet, halvetle meşgul olanların hedefinde duran bir sonraki basamaktır. Kesret içinde vahdeti "fark" eden seyr-ü sulûk yolcusu, "cem" için halvette bulunur ama bu noktanın bir gereği de tekrar kesrete dönmeyi bilmedir. İşte bu urucdan sonra nüzule celvet denir.

Halkın arasında olma bir Kur'an ayetinde "Öyle adamlar vardır ki ticaret ve alışveriş onları Allah'ı zikretmekten alıkoymaz" (Nur 24/37) mealindeki ayetin de işaret ettiği, tasavvufi literatüre de "el kârda, gönül yârda"; "kalbin halktan gâib, Hak ile hazır olması" gibi deyişlerle geçmiş bir mahiyete sahiptir. A. İbn Hanbel'in rivayet ettiği hadiyse Hz. Peygamber (s.a.v.): "İnsanlar içine karışıp da onlardan gelecek sıkıntılara katlanan Müslüman, insanlara karışmayıp onlardan gelecek sıkıntıya sabretmek durumunda olmayan Müslüman'dan daha hayırlıdır" der. İbn-i Arabî el-Fütuhât'ında, maddî ilişkilerden sıyrılıp Hak ile birlikte olma mertebesine ulaşmış bir salikin artık bedenî halvete ihtiyacı olmadığını, celvetin halvetten bir sonraki basamak olması yönüyle daha üstün bir hal olduğunu belirtir (DİA, Halvet Der Encümen, Mad.).

Bazı tasavvuf meşreplerince halvetin tercih edilmesi gibi bazıları da celveti yol olarak benimsemişlerdir. En meşhuru Nakşibendîliktir. Bahauddin Nakşibend hazretlerine yolu sorulduğunda: "*Halkın içinde halvette bulunmadır (halvet der encümen)*" demiştir (Eraydın, 1997: 378).

2. 4. 3. Uzlet

Uzlet halvetin bir buududur. Fakat karıştırılmaması gereken bir nokta vardır. İnziva ile uzlet aynı anlama gelse de bu ikisi genel kavramlardır. Halvet ve çile (erbain) gibi kavramlar her ne kadar içlerinde uzlet ihtiva etseler de süre tayini söz konusu olduğundan, kırk gün ya da en son noktası bin bir gün olan halvet ve çile, süre ile sınırlı olmayan uzletle karıştırılabilir (Eraydın, 1997: 140).

Ehl-i tasavvuf toplumun bozulması, din ve ahlâk dışı davranışların yaygınlaşması, zulüm ve haksızlıkların artması gibi olumsuz gelişmelere karşı verdikleri mücadelenin başarıya ulaşamayacağı kanaati oluşunca da kendilerini kurtarma ve daha fazla günaha girmeme için uzleti tercih etmiştir. Sosyal bütünlüğün yitirildiği böylesi toplumsal bünyede bireyciliğin bir sonucu olan, anarşi ve çözüme durumu en çarpıcı haliyle görülür. Fertlerin ilkeleri inkârı bütün bu karmaşanın temel sebebidir (Guénon, 1999:95). Bazı ehl-i tasavvufun uzleti seçmelerine sebep ise Hz. Peygamber (s.a.v.)'in tahannüs denilen nübüvvet öncesi ve itikâf denilen nübüvvet sonrası sünnetine uymaktır. Uzlette dört temel prensip vardır. Bunlar: "killet-i kelâm", "killet-i taam", "killet-i menâm" ve "uzlet ani'l-enâm" olarak tabir edilen az konuşma, az yeme, az uyuma ve insanlardan uzaklaşmadır.

Kur'an'da Müzemmil Suresi'nin sekizinci ve onuncu ayetlerinde Hz. Peygamber (s.a.v.)'e şöyle hitap edilir. *"Rabbinin yüce adını zikret, fanilere bel bağlamaktan kurtul ve bütün gönlünle yalnız O'na yönel. O doğunun da batının da rabbidir. O'ndan başka İlah yoktur. O halde sen de yalnız O'nun himayesine sığın, yalnız O'na güven. Onların söylediklerine karşı sabret, onlardan güzel bir tavırla uzak dur. "* Müfessir Hamdi Yazır'a göre, tam anlamıyla ona yönelmeden buradaki kasıt, dünya meşgale ve maksatları gönlünü asla işgal etmesin olarak anlaşılabilir. Zaten "tebettül", lügatte, kesmek demektir. Mesela, her şeyle ilgisini kesip Allah'a ibadet ettiği için Hz. Meryem'e "Betül" denilmiştir. Asıl maksat, her şeyden kesilip Allah'a dönmektir. "Tebtül"de ise, Allah'a yönelmek için bir iş yapma manası vardır. Fakat "tebettül"ün yani Allah'a çekilmenin meydana gelebilmesi için de önce "tebtül" yani kendini her şeyden çekmek gerekir. Nitekim bir ayette, *" Uğrumuzda cihat edenlere gelince, elbette biz onları yollarımıza hidayet ederiz. "*(Ankebut, 29/69) buyrulmuştur. Onun için, yüce Allah önce asıl gaye olan "Allah'a yönelmeyi, sonra da onun şartı olan "bu iş için çalışma"yı zikretmiştir. Ayette terk ederken Peygamber bir yöntem de salık verilir: Hecri Cemil. Bu; kalben ve fikren onlardan uzak durup yaptıkları işlerde onlara uymamakla beraber kötülüklerine karşılık vermeye kalkışmayıp hoşgörü, idare ve güzel ahlâk ile güzel bir muhalefet yapmaktır (Elmalılı, ? : 232).

İşte etrafın karanlığından uzlete çekilmeye dayanak arayan ehl-i tasavvufça bu yönlendirme de etkili bir amildir. Buna bir örnek olarak Mevlâna'nın, Divan-ı Kebir'indeki, şu meşhur gazeli verilebilir:

"Bize Hak yolunda bir sır, bir yolculuk nasip oldu. Biz, bizzat olarak neşelenir ve sevinç duyarız. Öyle ise gelin, hep bizzat olalım, bizzat kalalım. Önceleri kapılar yüzümüze kapalıydı; biz bizden kurtulunca, bütün kapılar da açılıverdi. Biz bu yolda bizzat olduğumuz için gönüllerimiz huzurla doldu. Bizden gizlenen o Güzeller Güzeli Sevgili bizzat olarak yüzümüzü okşadı. Biz O'nun uğrunda can verdik; O da bizi bizden kurtardı. "

2. 4. 4. Çile

Farsça "kırk" anlamına gelen bu kelime yerine yer yer "erbain" tabiri de kullanılmıştır. Kırk rakamının ayrı bir değeri vardır. Dervişlerin nefisleri kırmak için her türlü zahmete katlanma şartıyla binbir veya kırk gün yaptıkları dergah hizmetine denir. Çileye girene ise "çilekeş" denir. Niyetlenip de cayanlar için "çile kırdı" denilir. Bu kimseler tekrar çileye başlar. Yine çile kırdığında ise dergahtan kovulur (Abdülaziz Bey, 2000: 407).

Çile veya erbainin, Kur'an'daki birkaç durumla benzerliğinden dolayı kaynağını Kur'an'a dayandıran mutasavvıflar vardır. Onlara göre Hz. Musa'nın vahiy almak üzere Tur dağına çıktığında orada geçirdiği sürenin kırk gün olması (el-A'râf 7/142), kavmininse yine kırkla ifade edilen kırk yıl süre ile Tih çölüne Allah tarafından mecbur bırakılması (bk. el-Bakara 2/51; el-Mâide 5/26), bunun için yeterli bir dayanaktır.

Bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.)'in "Kırk günü Allah için ihlâs ve samimiyetle geçiren kimsenin dili hikmet pınarlarıyla beslenir" buyurması erbain müddetinin kırk gün olmasında önemli yer tutar (DİA Çile Mad.). Halk nazarında da kırk günün ayrı bir yeri vardır. Atasözü olarak kullanılan deyişlerde kırk günün insan üzerinde bir huyun yerleşmesi için gerekli bir süre olduğu ifade edilir. Meşhur menkıbelerde de samimiyet ölçüsü olarak kırk gün önemli bir yere sahiptir.

Çilehane denilen özel mekânlarda geçirilen bu kırk gün boyunca Salık'ın çeşitli aşamalar kat ettiği kabul edilir. Genel de kırk gün olsa da çile müddeti Mevleviler gibi bazı tasavvuf anlayışlarında bin bir gün olarak da uygulanır (Eraydın, 1997: 141).

2. 5. Dinlerde İnziva Karşılaştırması

Buradaki kıyas, dinler arasında yapılacak bir kıyas değildir.. Dinlerin pratikteki uygulamalarının birbiriyle karşılaştırılması ve bunun insan psikolojisindeki tesirleri değerlendirilmelidir.

Görüldüğü gibi temelde perhiz anlayışının olduğu uzakdoğu dinlerinde formal bir inziva anlayışından söz edilememektedir. Yerel uygulamaların farklılık arzemesi nedeniyle aynı inanç bütünlüğüne sahip farklı algılayışların yalnızlaştırması da farklıdır. Buna nazaran semavi dinlerde korunmuşluktan ve nakil şekillerinden olsa gerek daha formal bir uygulamayla karşılaşırız.

Amaçlanan nihai hedefe göre de kıyaslanacak olursa saf iyilik düşüncesi uzakdoğu inanışlarında inzivanın temel sebebi olarak değerlendirilebilir. Ancak kutsal semavî bir metne dayanan dinlerde bu düşünce biraz daha derinliklidir. Sadece dünya iyiliğinden daha çok Tanrı rızası gözetilerek yapılan bir amaliyedir inziva.

İslamiyette ruhban sınıfının olmaması diğer dinlerden ayrı olarak düşünüldüğünde bu kapıyı tüm müntesiplerine aralar (Yıldırım, 2003, 57/27). Sadece ruhbanlarının ve din adamlarının yaptığı bir pratik olarak inziva, Hristiyanlık ve Yahudilikte daha dar hinterlanda sahiptir.

Varılmak istenen hangi amaç olursa olsun dinlerin inzivadan beklentileri; yine bu dinleri yaşayacak insanoğlunu başta dinî sonra da gündelik yaşantısının nizamı için hazırlama olarak önümüze çıkar. İşte bu “kemal yolculuğu” için dinler inziva mevzuunda bir yönüyle aynılaşır.

SONUÇ

Sonuç olarak, inziva sebep ve sonuç ilişkisi değerlendirilmeksizin anlaşılamayacak bir fenomendir. Kişilerin, özelde de dindar kişiliklerin niçin uzlet hayatı yaşamak istediklerini tespit edebilmek ve psikolojik yönlerini tanımak için bu yöntem mutlaka gereklidir.

Hemen hemen her din mensubunun dinî yaşantısında Tanrı hoşnutluğu temel hareket noktasıdır. Bu nedenle bütün fiillerini bu noktaya bağlı işleyen dindar insanlar elbette uzletle de bir yakınlaşma kastındadır. Bu yola başvuran dindar kişilikler, kendini İlahi varlığa daha yakın hissettiği zaman dilimleri ve mekânlarda yaşamak isteyerek toplumdan uzaklaşma yöntemini bir nevi ibadet olarak icra etmişlerdir.

Sosyal gerçeklik içinde insanların, yaşadığı topluma uyumunda çeşitlilik gözlemlenebilir. Her bir ferdin sosyal yaşantıdan beklentisi farklıdır. Bu nedenle toplum içinde cereyan eden bazı olay ve olguların, o toplumun fertlerinden bazısının uyumunu kolaylaştırabileceği gibi bazısının da zorlaştırabilir. Uyum sorunu yaşayan kişilerde ise ilk görülebilecek davranış; kendini toplumdan soyutlama olacaktır. Yaşadığı sosyal çevre içinde kendine göre yanlışlar gören fert, zamanla bunlara tepkisel bir duruş sergileyecek, bu yanlışları düzeltme çabası gösterecektir. Fakat bu tutum istenilen neticelerle sonuçlanmazsa kendi iç dünyasına kapanacak, doğrularının kaynağı müteal (aşkın) varlıkla olan münasebetini artırmaya yönelecektir.

Her inzivanın temelinde dini kaygıları arama elbette büyük bir yanıştır. Temelinde insanî kaygılar taşıyan inzivaların varlığı bizi insan piseşinin üzerine eğilmeye sevk etmelidir. Herhangi bir Psikiyatrik nedene dayanmadığı sürece bütün uzlet eğilimleriyle din psikolojisi alanında çalışma yapanların yakından ilgilenmesi gerekir.

Psikiyatrik nedenlere bağlanabilecek yalnızlık durumlarında ise değer tartışmasına girmeden, “şifa” noktayı nazarından dinin ruhî terbiyesi yöntemleri ele alınmalıdır.

Kişilerin kendine ait sorunları, bu sorunları toplumdan gizleme eğilimleri de inzivaya sebep olabilir. Suçluluk düşüncesinin insanı yalnızlığa itmesi hem dinî hayatta hem de sosyal hayatta çokça ortaya çıkan bir durumdur.

Fiziki nedenlerden ve dış dünyadan dolayı insanda görülen yalnızlık hissi de bir başka türden inzivadır. Coğrafi etmenlerden mimari yapıya kadar insanı yalnızlığa itebilecek birçok sebep dış dünyada mevcuttur. Hava şartlarının insan ruhundaki tesiri ve kasvetli binalar hakkında Hz. Peygamber (s.a.v.)in beyanları nazara alındığında bu sebeplerin bilinmesinin sonuca ne denli tesir icra edeceği ortadadır.

Kimliliğin oluşumu esnasında insanı yalnızlığa itebilecek sebeplerin varlığı da konunun başka bir yönüdür. Yaşam evreleri ve kişiliğin oluşum sürecinde ferdin karşı karşıya kalabileceği bazı durumlar onu inzivaya yatkın hale getirebilir. Dışlanmışlıkla karşılaşan çocukların, ergenlik problemleri yaşayan gençlerin, iş veya eğitim hayatında yaşadığı problemlerden dolayı içe kapanan yetişkinlerin, yaşlılığa alışmamış ve meşguliyetsizlikten yakınan ihtiyaçlarının durumu göz önüne alınırsa fertlerin birçok sebepten inziva hayatı yaşamak istedikleri veya böyle bir hayat yaşamak zorunda kaldıkları görülecektir.

Bu kadar çok sebebe dayanan bir olgunun elbette ki sonuçları da önemlidir. Bu açıdan değerlendirildiğinde her inziva eğiliminin aynı özelliği taşımadığı görülür.

Fiziki ve dış dünya kaynaklı birçok yalnızlığın, sebepleri ortadan kalktığında bu halin de giderek kaybolduğu gözlemlenebilir. Ancak sebepleri ortadan kalktığında veya iyileştirildiğinde ortadan kalkmayan yalnızlık eğilimleri genelde Patolojik sonuçlar doğurabilir. Bu durumun en az zararla atlatılabilmesi için psikolojik, gerektiğinde de psikiyatrik desteğin devamı şarttır.

Konunun dinî yönü düşünülürse, temelinde mistik düşüncelerin hareket ettirici olduğu inzivaların kontrol edilebildiği sürece insanı kemal noktasına yaklaştırabileceği düşünülebilir. Süre sınırı olması bu türlü inzivaları diğerlerinden ayırır.

Gazzali, Ahmed Yesevî, İbn Beş'îş, Mevlana gibi mutasavvıfların ve topluma yön veren insanların inzivalarının ayrı bir özelliği vardır. Toplum içinde şikâyet mevzuu olan yaşantıdan sıkılan bu türden insanlar rotasyon gayreti ve tecdid mefkûresinde bir araya getirilebilir. Toplumun yeniden bir canlanma ve tazelenme sürecine girmesi yönündeki gayretlerinin, İnziva sonrasında gözükmesinden çıkaracağımız anlam; bu tür yalnızlıkların hem toplum hem de insan açısından ne kadar faydalı olduğunu ortaya koyar. Gandi ve Diem gibi birçok doğu siyasi liderlerinde olan tepkisel duruş yönteminin bir parçası olan inzivalardan bahsetmek mümkündür. Bu türlü inzivalardan sonuç olarak karizmatik liderlerin çıkması bu münasebetle beklenen bir durumdur.

Uygunluğu açısından değerlendirildiğinde ise inziva, süreli ve yenilenme amacı taşıyorsa faydalıdır. Sosyal yaratılan insanın aksi eğilimleri yine aynı cinsten cezalar ve olumsuzluklarla karşılaşmasına neden olabilir. Özellikle birçok emrinin toplumsal yapıda yapılması gereken dinlerin, insanları kayıtsız bir yalnızlığa itmeleri düşünülemez. Dindarlarda görülen uzlet anlayışının ise dini hayatı daha aşkın bir görünüme sevk etmek için olması gerektiği ise unutulmamalıdır. Bu türden yalnızlıkların dinlerde özellikle de İslam'da ibadet heyecanıyla yapılması bunun bir göstergesidir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hayatında

gördüğümüz inzivaların periyodikleşmesi vahyin başlangıcıyla olmuştur. Bu nedenle uzlete yatkınlığı olan fitratların, bu eğilimlerini asgariye indirme ve hatta giderme, bu ihtiyacın tasvip edilmeyen yollarla giderilmesinin önüne geçme açısından itikâfların değeri çok büyüktür.

Harriet Beecher Stowe; "hüzün duyabilen her ruh iyiliğe muktedirdir" der. Louis Massignon'a göre ise, ıstırap, hayatın özüdür. Hüzün, hayattan dışlanmamalıdır. Hüzün erbabının hasta olduğu kanaati gittikçe yaygınlaşırken Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ifadesinde; "gözümüz yaş döker, kalbimiz hüzün çeker, fakat Allah'ı razı olmayacağı söz sarf etmeyiz" buyurmasından da anlaşılan dengenin muhafazası esastır. Bu denge insanın sürçmesi ise gayet zordur. Mevlâna'nın ifadesiyle, bir pergel gibi, ayağının birini çivileyip diğeriyle insanlık âleminde seyahat etmenin dindar kişiliklere sağlayacağı birçok katkıdan bahsedilebilir.

Uzlet ve ülfet gibi karşıt durumlar, imkân veya imkânsızlıklar ne iyi ne de kötüdür. Bu değer tartışması bizi doğru sonuçlara ulaştıramaz. Çünkü bunları iyi veya kötü kılan ifade edilse de bilememe oranının yüksek olduğu arkalarındaki niyet ve iradedir.

KAYNAKÇA

Abdülaziz Bey, 2000 *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tâbirleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları,
2. Baskı, İstanbul

BİLMEN, 1990, Ömer Nasuhî, *İslam İlmihali*, Bilmen Basım ve Yayınevi, İstanbul

CANAN, İbrahim, ?, *Kütüb-ü Sitte (Hadis Ansiklopedisi.*, Akçağ Yayınları, İstanbul

ÇAPAN, Ergün, 2002, *Kur'an'da Sahabe*, Işık Yayınları, İstanbul

Diyanet İslam Ansiklopedisi, 1989–2000, İstanbul

EGEMEN, Bedi Ziya, 1952, *Din Psikolojisi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yayınları, Ankara

ELMALILI, Hamdi Yazır, ?, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Zaman), İstanbul

el-MUHASİBÎ, 2004, *er-Riaye*, Çeviren: Abdülhakim YÜCE, Işık Yayınları, İstanbul,

el-Müncid fi'l-Luğati ve'l-Edebi ve'l-Ulûm, 1956, Beyrut

Encyclopedia Britannica , 2000, C. 5, Ana Yayıncılık, İstanbul

ERAYDIN, Selçuk, 1997, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı
Yayınları, İstanbul

ERBAŞ, Ali, 2003, *Hiristiyanlıkta İbadet*, Ayışığı Kitapları, İstanbul

ERDOĞAN, Mehmet, 2001, *Vahiy-Akıl Dengesi Açısından Sünnet*, 2. Baskı, M. Ü.
İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul

GAZZALÎ, Muhammed, 1970, *el- Munkız mine'd- Dalâl*, Cağaloğlu Yayınevi, İstanbul,

GUENON, René, 1999, *Modern Dünyanın Bunalımı*, Çeviren: Mahmut Kanık, Verka
Yayınları, , İstanbul

GÜNGÖR, Erol, 1996, *İslam Tasavvufunun Meseleleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul

<http://arsiv.zaman.com.tr/2003/04/15/dizi/h2.htm>, 20.09.2007

<http://arsiv.zaman.com.tr/2003/04/07/roportaj/default.htm> . 13.08.2007

http://newadvent.org/cathen/08269b.htm+newadvent_jain&hl=tr, 25. 05. 2007

http://www.dunyabulteni.net/news_detail.php?id=2037, 13. 07. 2007

<http://www.geocities.com/drhakkiacikalinupto/makcoyturkyun1.htm>, 19. 07. 2007

<http://www.jainnet.com/jainism/index.html>, 25. 05. 2007

<http://www.jainworld.com/phil/ahimsa/ahimindex.htm>, 25. 05. 2007

<http://www.newadvent.org/Jainisim.html>, 25. 05. 2007

İ. RABBANÎ, 2001, *Mektubât*, Hakikat Kitapevi, İstanbul

İMAMOĞLU, Vahit, 2004, *Din Psikolojisi Dersleri* (Yayınlanmamış Ders Notları),

Sakarya

KISSINGER, Henry, 2006, *Diplomasi*, Çeviren: İbrahim H. KURT, 5. Baskı, İş

Bankası Kültür Yayınları, İstanbul

Kitab-ı Mukaddes, 1997, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul

KÖPRÜLÜ, Fuad, 1984, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri

Başkanlığı Yayınları, 5. Baskı, Ankara

MEVDUDİ, Ebu'l-Al'a, 1991, *Tefhimu'l Kur'an* (Çev: M. H. Kayani, Y. Karaca),

İstanbul

ORTAYLI, İlber, <http://www.milliyet.com.tr/2006/11/03/pazar/yazortay.html>,

19. 07. 2007

ÖNKAL, Ahmet, 1999, *Rasulullah'ın İslam'a Davet Metodu*, Esra Yayınları, İstanbul

ÖZELSEL, Michaela Mihriban, 2005, *Halvette Kırk Gün*, Çeviren: Petek B. ATEŞ,

7. Baskı, Kaknüs Yayınları, İstanbul

PEKER, Hüseyin, 2000, *Din Psikolojisi*, Samsun

Riyazü's Sâlihîn, 1992, Dare'l Me'mûn—, Halep

SAMBUR, Bilal, 2005, *Bireyselleşme Yolu –Jung'un Psikoloji Teorisi-*, Elis Yayınları,

Ankara

SARIKÇIOĞLU, Ekrem, 2002, *Din Fenomenolojisi*, Süleyman Demirel Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi Yayınları, Isparta

SAYAR, Kemal, 2005, *Hüzün Hastalığı*, Karakalem Yayınları, İstanbul

SEVİNÇGÜL, Ömer, 1998, *Hadis El Kitabı*, Zafer Yayınları, İstanbul

STEVENS, Anthony, 1999, *Jung*, Çeviren: Ayda ÇAYIR, Kaknüs Yayınları, İstanbul

Şamil İslam Ansiklopedisi, ?, Şamil Yayınevi, İstanbul

TOPÇU, Nurettin, 1995, *Din Psikolojisi Bahisleri* (İslam Mecmuasında -3, 4 ve 6.

Sayı- Yayınlanmış Makaleler, 1956, Derleyen: Vahit İMAMOĞLU), Erzurum

TOPÇU, Nurettin, 1998, *İsyân Ahlâkı*, Dergâh Yayınları, İstanbul

URALER, Aynur, 2000, *Sünnete Bağlılık*, Işık Yayınları, İstanbul

YILDIRIM, Suat, 2003, *Kur'an-ı Hakim ve Açıklamalı Meali*, Işık Yayınları

ZERRİNKUB, Hüseyin, 2001, *Medreseden Kaçış, İmam Gazzâli'nin Hayatı, Fikirleri*

ve Eserleri, Anka Yayınları, İstanbul

ÖZGEÇMİŞ

Hakan ZAFER, 19 Ekim 1978 yılında Sivas'ın Kangal ilçesinde doğdu. İlköğretimini bu ilçede, orta ve lise öğretimini Malatya iline bağlı Hekimhan ilçesinde parasız yatılı olarak İmam Hatip Lisesinde 1995 yılında tamamladı. 1997'de başladığı Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden 2002 yılında mezun oldu. Halen İstanbul'da ikamet etmekte olup evli ve iki çocuk babasıdır.